

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань   03 Гуманітарні науки
Спеціальність   035 Філологія
Спеціалізація   035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

на тему: Латинізми у польській мові та формування навичок їх перекладу
українською мовою

Шифр   КРФПРм. 021121.01.13.00

студентки II курсу групи ФПРм-21-1   _____ Наталії ПОПИК

Підпис, дата

Керівник   _____ Людмила СТАНІСЛАВОВА

Підпис, дата

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології   _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА

Підпис, дата

Хмельницький, 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

19 жовтня 2021 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

ПОПИК НАТАЛІ АНАТОЛІВНИ

1. Тема роботи „ Латинізми у польській мові та формування навичок їх перекладу українською мовою”, затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 11 червня 2021 року, протокол № 11.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2022 року.

3. Вихідні дані роботи:

Запозичення з латини найдавніші та одні з найчисленніших у польській мові. Вони наявні в юридичній, медичній, науковій, освітній, професійній, архітектурній і церковній термінології. Значна кількість праць присвячена запозиченням, але, незважаючи на це, спостерігаємо відсутність комплексного розгляду запозичень латинської мови у польській і українській, що зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- установити основні причини, що обумовили запозичення латинських слів;
- інвентаризувати латинські запозичення та описати їх;
- охарактеризувати латинізми з погляду сфери вживання;
- виявити частотність уживання латинізмів;
- визначити особливості перекладу латинізмів у польських текстах різних стилів українською мовою.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 19 жовтня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
<i>№ з/ч</i>	<i>Найменування етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2021 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2021 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2021 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2021 – березень 2022 року	

5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Жовтень 2021 року – листопад 2022 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Квітень – червень 2022 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Серпень – жовтень 2022 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	До листопада 2022 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	5 грудня 2022 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2021 року	
12	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	22 грудня 2022 року	

Магістрант _____

Наталія ПОПИК

Керівник роботи _____

Людмила СТАНІСЛАВОВА

Анотація

Тема роботи: „Латинізми у польській мові та формування навичок їх перекладу українською мовою”

Автор – Попик Н. А.

Науковий керівник – Станіславова Л. Л.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 75 сторінок основного тексту.

Робота містить 87 джерел посилань (зокрема 21 – польською мовою).

Ключові слова: *латинізми, польська мова, запозичення, лексика, термінологія, християнська лексика, науково-технічна термінологія, повсякденна лексика, крилаті вислови, художні, професійні, офіційно-ділові тексти.*

У кваліфікаційній роботі досліджуються латинські запозичення в польській мові та формування навичок їх перекладу українською мовою. Відсутність комплексного розгляду запозичень латинської мови у польській і українській зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Меті підпорядковується вирішення завдань: установити основні причини, що обумовили запозичення латинських слів; інвентаризувати латинські запозичення та описати їх; охарактеризувати латинізми з погляду сфери вживання; виявити частотність уживання латинізмів; визначити особливості перекладу латинізмів у польських текстах різних стилів українською мовою.

Об'єктом дослідження є латинізми в польській мові. Предмет – лексико-граматичні і структурно-семантичні особливості латинізмів, сфери їх уживання, особливості перекладу українською мовою у формуванні перекладацьких навичок у здобувачів освіти.

Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні проблем латинських запозичень у польській та українській мовах.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ.....	7
1. Латинські запозичення у польській мові	10
1.1. Запозичення як категорія мовознавчих досліджень	10
1.2. Лексичні латинізми як об'єкт мовознавчого дослідження.....	18
1.3. Латинські запозичення в сучасній польській мові	24
2. Функціонування латинізмів у польській мові	31
2.1. Латинізми у складі християнської лексики.....	31
2.2. Латинізми у складі науково-технічної термінології.....	39
2.3. Латинізми у складі повсякденної лексики	44
2.4. Латинські крилаті вислови у польській мові	49
3. Формування навичок перекладу латинізмів у текстах різних стилів у здобувачів вищої освіти.....	58
3.1. Переклад латинізмів у складі художніх текстів.....	58
3.2. Переклад латинізмів у складі професійних, офіційно-ділових текстів	62
3.3. Методи і прийоми навчання перекладу текстів різних функціональних стилів.....	65
Висновки.....	79
Перелік джерел посилання	82

ВСТУП

Протягом століть латина була мовою еліти, а сьогодні її основи стали елементом всебічної освіти. Латинська мова як спадщина античності стала частиною мистецтва і культури, використовувалася попередниками природничих, хімічних, математичних і медичних наук. Гасла родин і організацій, розміщені під гербом, були сформульовані латиною.

Латинізми численні в польській, а також і в інших європейських мовах, у тому числі і в українській. Вони використовуються, зокрема, у міжнародній науково-технічній термінології. Перші латинські запозичення походять із церковної лексики. У 14-15 століттях до них почали приєднуватися терміни, пов'язані з медициною, ботанікою та освітою.

Латинізми у польській мові досліджували такі науковці: В. Губич, З. Клеменевич, У. Вуйцик, Я. Сафаревич, А. Хайнц та ін. В українській мові дослідження провели у медичній (О. Беляєва), ветеринарній (Ж. Ігнатенко), юридичній (С. Рибачок) галузях. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених запозиченням, спостерігаємо відсутність комплексного розгляду запозичень латинської мови у польській і українській, що зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета кваліфікаційної роботи – аналіз латинізмів у польській мові та формування навичок їх перекладу українською мовою.

Досягнення сформульованої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- установити основні причини, що обумовили запозичення латинських слів;
- інвентаризувати латинські запозичення та описати їх;
- охарактеризувати латинізми з погляду сфери вживання;
- виявити частотність уживання латинізмів;

- визначити особливості перекладу латинізмів у польських текстах різних стилів українською мовою.

Об'єкт дослідження – латинізми в польській мові.

Предмет – лексико-граматичні і структурно-семантичні особливості латинізмів, сфери їх уживання, особливості перекладу українською мовою у формуванні перекладацьких навичок у здобувачів освіти.

Методи, застосовані в роботі:

- загальнонауковий метод спостереження, що передбачає збір і систематичне вивчення фактичного матеріалу;
- описовий, застосований для інвентаризації та інтерпретації латинізмів;
- метод систематизації та класифікації мовного матеріалу;
- метод порівняння, використаний для порівняння латинізмів, контекстів їх уживання у польській та українській мовах.

Наукова новизна роботи полягає в системному аналізі лексичних латинських запозичень у польській мові на сучасному етапі її розвитку – на лексико-граматичному та стилістичному рівнях; в аналізі прийомів перекладу латинізмів українською мовою.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що уточнено шляхи адаптації запозичень до лексичної парадигми польської мови, схарактеризовано особливості українського перекладу латинізмів.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можна використати при викладанні дисциплін „Практичний курс польської мови”, „Сучасна польська мова”, „Стилістика польської мови”, „Порівняльна граматики української і польської мови”, а також при створенні підручників і навчальних посібників.

Апробація результатів роботи. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у:

- статті „Латинізм у польській мові”, надрукованій у збірнику наукових праць „Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика” (Хмельницький, 2022) [43];

- статті „Латинські запозичення в українській мові”, у друці у збірнику наукових праць „Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика” (Хмельницький, 2022) [42].

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання.

1. ЛАТИНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

1.1. Запозичення як категорія мовознавчих досліджень

На сучасному етапі розвитку мовознавства актуальним є функціональний аспект дослідження мовних явищ, який дає змогу здійснити комплексний системний аналіз цих явищ, зокрема крізь призму функціональної семантики; у межах формальної граматики вони трактуються тільки з огляду на їх структуру та морфологічні особливості.

У функціональній граматиці мовні одиниці розглядаються у взаємозв'язку з елементами, які їх оточують. Різномірні засоби відображення одного і того ж значення формують єдину систему на основі спільності їх семантичних функцій.

Протягом століть латина була мовою еліти, а сьогодні її основи – елемент всебічної освіти. Латинська мова як спадщина античності стала частиною мистецтва і культури, використовувалася попередниками природничих, хімічних, математичних і медичних наук. Гасла родин і організацій, розміщені під гербом, були сформульовані латиною.

Латинізми численні в польській, а також і в інших європейських мовах, зокрема й в українській. Найчастіше вони використовуються в міжнародній науково-технічній термінології. Перші латинські запозичення походять із церковної лексики. У XIV–XV століттях цю групу почали доповнювати терміни, пов'язані з медициною, ботанікою та освітою.

Вивчення питань мовних контактів і супутніх їм явищ, зокрема процесу запозичення, має велику традицію у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Зазначена проблематика на сьогодні час особливо актуальна і привертає увагу багатьох дослідників, оскільки кінець XX і початок XXI ст. характеризується значним розширенням міжнародних зв'язків та посиленням мовних контактів, що здійснюються як безпосередньо між носіями різних мов, так і за допомогою засобів масової інформації.

У ситуації інтенсивної взаємодії мов відбуваються зміни в системі однієї або обох мов, або виникають загальні мовні риси (інтерференція), або часткове або повне витіснення ознак однієї з мов, які контактують між собою. Найбільш значним наслідком мовного контактування є поява у мовах, що взаємодіють, різних типів запозичення.

Вивчення явища „запозичення” є дослідженням комплексу лінгвістичних і екстралінгвістичних проблем, до яких належать питання, що стосуються трактування цього терміна, типів запозичень, причин і умов запозичення, змін, що відбуваються із запозиченнями в мові-реципієнті і т.ін. Термін „запозичення” в лінгвістиці є багатозначним. Так, багато науковців розмежовують поняття “запозичення” і “запозичене слово”, пропонуючи визначати термін “запозичення” як “взаємний вплив мов”, інші автори ототожнюють ці поняття, стверджуючи, що найчастіше запозичуються слова.

Одні лінгвісти мають на увазі під запозиченням процес, інші – результат процесу. Багато зарубіжних лінгвістів описують запозичення як „процес, в результаті якого відбувається перехід лінгвістичної одиниці з однієї мови в іншу” [1]. У свою чергу, інші вважають, що запозичення – це „перенесені в іншу мову елементи, тобто наслідки взаємодії мов, які можуть існувати у певній мові після того, як взаємодія припинилася” [4, с. 79].

Найбільш близьким до завдань нашого дослідження є дефініція запозичення, що належить І. Г. Добродомову: „Запозичення – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція і т.ін.), перенесений з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів з однієї мови в іншу” [21, с. 158–159].

Під запозиченням ми маємо на увазі іншомовні елементи, перш за все, слова, оскільки запозичення відбувається найчастіше на лексичному рівні. Крім того, запозичення – це переміщення лексичних одиниць з однієї мови в іншу з подальшою адаптацією запозичених лексем в системі мови-

реципієнта. Процес лексичного запозичення, безсумнівно, є більш широким, ніж запозичення граматичне, словотвірне або фонетичне.

Будучи результатом тривалої історичної взаємодії і змішування мов, запозичення посідають значне місце у лексиці багатьох мов. Канали запозичення можуть бути як усними, так і книжними, письмовими.

При усному запозиченні слово зазнає більших змін у своїй зовнішній формі, ніж при письмовому. Якщо слово входить у мову іншого народу при одночасному запозиченні нового предмета або поняття, то значення цього запозичення не зазнає змін, але в разі входження нового слова як синоніма до вже наявних у мові слів між ними відбувається розмежування значень і спостерігаються зрушення у вихідній семантиці. Морфологічно складне запозичене слово при переході до мови-реципієнта зазвичай піддається опрощенню і сприймається в цій мові як просте і непохідне [17, с. 158–159].

Вважається, що процес запозичення, на відміну від інших супутніх для мовних контактів явищ, зокрема змішання і перемикання кодів, які не передбачають глибокого знання мови, слугує запозиченню елементів і відбувається внаслідок безпосереднього зіткнення носіїв двох культур, оскільки безпосередньо стикається і функціонує тільки лексичний матеріал.

Одне із основних питань в теорії мовного запозичення – питання про те, яке ж мовне явище слід називати власне запозиченням. Як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві існує чимало визначень цього поняття.

Теоретичне обґрунтування проблеми взаємодії мов вперше зустрічається у І. А. Бодуена де Куртене в 1875 р [7]. Слідом за ним дослідники XIX – поч. XX ст. користувалися терміном „змішання мов”, введеним Г. Шухардтом, і „схрещування мов”, запозиченим з біології. В даний період на перше місце виходить питання про природу самого факту переходу слів з однієї мови в іншу, тому й у працях інших науковців XIX – поч. XX ст., присвячених взаємодії мов, значна увага приділяється пошукам

термінології для позначення такого явища. У дослідженнях цього періоду запозичення розглядалося як переміщення слів або, рідше, переміщення слів і окремих елементів слова з однієї мови до іншої. У цьому сенсі термін „запозичення” вживався в переважній більшості робіт [9]. Крім того, в ХХ ст. був запропонований ще один термін для позначення цього процесу – „взаємний вплив мов” [14].

Таким чином, термін „запозичення” може бути охарактеризований як неоднозначний. З одного боку, запозичення розглядалося як переміщення слів з однієї мови до іншої, що відбувається в нерозривному зв’язку з суспільним життям і різними культурними явищами [11]. При цьому деякі лінгвісти розділяють як абсолютно різні процеси власне запозичення і калькування [7].

З іншого боку, термін „запозичення” визначається як іншомовне слово, яке не тільки перейшло, але й було повністю засвоєне мовою, яка його запозичила [1].

Ю. С. Сорокін вказував, що „процес запозичення іншомовних слів є процесом двостороннім. Це не тільки проста передача готових елементів однією мовою у володіння іншої мови. Це, разом із тим, і процес їх засвоєння системою певної мови, їх пристосування до її власних потреб, їх перетворення – формального і семантичного – в умовах іншої системи. Саме про процес запозичення, – якщо це тільки дійсно акт засвоєння і пристосування запозичених слів, а не механічне перенесення в іншу мовну стихію якоїсь сукупності іноземних слів, – можна говорити, що це процес переважно творчий, активний, що передбачає високий ступінь самобутності мови, яка засвоює новий матеріал, високий ступінь її розвитку” [6].

Л.П. Крисін називає запозиченням „процес переміщення різних елементів з однієї мови до іншої”. Такої ж точки зору дотримуються і укладачі „Лінгвістичного енциклопедичного словника” [32, с. 62]. Під „різними елементами” маються на увазі одиниці мовних рівнів (фонології,

морфології, синтаксису, лексики, семантики). Як наслідок цього, Л.П. Крисін розмежовує запозичення фонем, морфем, лексем і т. п. [32, с. 55].

Таким чином, запозичення в широкому сенсі – це процес переміщення різних елементів з однієї мови до іншої та їх адаптація в мові, яка запозичує, а у вузькому сенсі – мовні елементи, які переміщені з однієї мови до іншої, і функціонують у ній. Можна говорити про запозичення слова (найбільш частий і типовий випадок запозичення), про запозичення фонем (найбільш рідкісний і окремий випадок, що залежить від ступеня контакту двох мов), про запозичення морфем (зазвичай у складі слова), про запозичення синтаксичне (конструювання фраз в мові зазнає впливу іншомовних синтаксичних конструкцій) і, нарешті, про запозичення семантичне (поява в слові значення „під тиском” іншомовного зразка – семантичне калькування) [11].

Найбільш активно процес запозичення відбувається на рівні лексики, це пов'язано з необхідністю номінації нових реалій, понять і явищ в мові-реципієнті.

На здатність до запозичення впливає велика кількість чинників, таких як генетична близькість мов, соціально-політичні умови, спосіб поширення мов, їх схожість, характер контактування, ставлення мовних спільнот до певних мов і т.ін.

На базі теорії „трансферу” постулюється також теорія активації або адаптації елементів мови-джерела в мові-реципієнті, згідно з якою в мовленні монолінгвів перенесене з однієї мови до іншої слово піддається адаптації на всіх мовних рівнях, і результати мовного впливу можна уявити як шкалу – від повної інтеграції до повної розбіжності мовних елементів.

Мовні запозичення – це явище проникнення елементів однієї мови в іншу. Запозиченням може бути не тільки слово, а й ціле словосполучення, вираз, словозмінна форма, фразеологічні одиниці чи синтаксична структура. За типом іншомовного елемента, що увійшов у мовлення, мовні запозичення

можна поділити на власні, структурні (мовні кальки; можуть бути фразеологічними або словотвірними), семантичні, фонетичні, штучні та граматичні запозичення і мовні гібриди.

Процес мовного запозичення може відбуватися на всіх мовних рівнях. Серед причин, які лежать в основі лексичних переходів з однієї мови в іншу, науковці виділяють, головним чином, ряд пов'язаних між собою факторів, які для зручності можна назвати психологічним кліматом запозичення [24].

Звертаючись до проблеми факторів, що сприяють появі іншомовної лексики в мові-реципієнті, необхідно відзначити, що традиційно виявлення причин запозичення відбувається на базі чіткої диференціації внутрішньолінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. На наш погляд, такі масштабні угруповання можуть не завжди адекватно відображати реальну картину мовних процесів.

Класифікація Л.П. Крисіна основана на досить чіткій диференціації зовнішніх і внутрішніх причин. На думку науковця, до немовних причин запозичення слів однієї мови іншою мовою слід віднести наявність більш-менш тісних культурних, політичних і економіко-промислових зв'язків між мовними носіями. Але в той же час інтенсифікація або ослаблення цих зв'язків може не впливати на активізацію або ослаблення процесу запозичення слів. Це може відбуватися при активному впливі таких факторів, як політична роль країни і мови, постійне оновлення лексичних засобів шляхом творення слів, які називають нові, актуальні в тих чи інших відносинах явища [32].

Існує і більш широка точка зору на набір екстралінгвістичних причин проникнення іноземної лексики до вокабуляру мови-реципієнта. Так, Л.П. Крисін відносить до них такі фактори, як економічна, соціальна, політична інтеграція культур, а також особливості географічного розташування.

Отже, зовнішні чинники впливають на процес запозичення іншомовної лексики. Розвиток, інтенсивність мовного контакту і характер його функціонування багато в чому обумовлені екстралінгвістичною реальністю. Сьогодні, в умовах глобалізації, посилюється взаємозалежність національних держав і регіонів, інтенсифікація мовних контактів посилює потребу вивчення зовнішніх причин появи іноземних слів у національних мовах.

Необхідно відзначити, що багато дослідників звертають свою увагу саме на внутрішні чинники переходу іншомовних слів в систему мови-реципієнта. „Екстралінгвістичні причини є свого роду стимулами для появи запозичень з однієї мови в іншій. Однак сам процес переходу іншомовної лексичної одиниці в мову, а в подальшому й у вокабуляр мови-акцептора обумовлюється цілою низкою внутрішньолінгвістичних факторів, які дуже тісно пов'язані з внутрішніми тенденціями мовного розвитку” [32].

До внутрішньолінгвістичних причин появи запозичень у мові Л. П. Крисін відносить такі.

1. Усунення полісемії споконвічного слова і спрощення його смислової структури.

2. Потреба уточнити, деталізувати відповідне поняття, розмежувати деякі смислові відтінки, прикріпивши їх до різних слів.

3. Наявність у мові-реципієнті тенденції до утворення структурно аналогічних слів або наявність класу слів, структурно однотипних з лексичною одиницею, що сприймається.

4. Наявність в мові-реципієнті певного лексичного ряду запозичень із загальним значенням і повторюваністю якого-небудь одного структурного елемента (можна додати, що це сприяє більш легкій адаптації запозичення, однотипного зі словами вже існуючого лексичного ряду).

5. Тенденція до відповідності нерозчленованості позначуваного поняття з нерозчленованістю поняття, що позначає, тобто мова прагне назвати те, що позначається (якщо воно являє собою єдине ціле), окремим

словом, а не групою слів або словосполученням [32]. Можна відзначити, що не завжди іншомовні терміни, які замінять споконвічні словосполучення, пристосовуються і вкорінюються в лексичній системі мови-рецептора, в якій уже склалися певні мікросистеми із загальними структурними ознаками.

В останньому пункті автор зачіпає проблему реалізації в мові принципу економії. Згідно з його точкою зору, з одного боку, завдяки заміні описового обороту іншомовним словом відбувається кількісне скорочення номінативної одиниці. Але в той же час незаперечним є факт збільшення в мові набору лексем. А якщо мова йде про одиниці-інновації, то постає питання в необхідності їх розшифровки, що вимагає додаткових мовних лексичних ресурсів.

Як внутрішній чинник переходу іншомовного елемента в мову-реципієнт А. І. Смецкой розглядає тенденцію до немотивованості або, навпаки, мотивованості мовного знака, тобто прагнення носіїв мови-рецептора вживати в мові невмотивовані або частково мотивовані лексичні одиниці [52].

Слід зазначити, що найчастіше як запозичення виступають низькомотивовані складні слова або аббревіатури. Причиною цього є відсутність в мові-приймачі однослівних еквівалентів.

Цікаво, що внутрішні причини появи запозичень у різних мовах неуніверсальні і можуть варіюватися від однієї мови до іншої. І ця проблема потребує окремого додаткового аналізу.

До внутрішньолінгвістичних причин появи іноземних слів можна додати необхідність поповнення вже неіснуючих або застарілих мовних ланок, а також необхідність більш точного вираження певних понять в семантичному плані.

Слід зазначити, що перераховані вище внутрішні причини не існують окремо, вони взаємопов'язані між собою. Наприклад, явище мовної економії

може бути обумовленим тенденцією до експресивності або немотивованістю мовного знака.

Отже, внутрішньолінгвістичні чинники, пов'язані з внутрішніми тенденціями мовного розвитку, сприяють появі запозиченої лексики в мові. Проникнення іноземних слів і їх адаптація в мові-реципієнті найчастіше спровоковані необхідністю номінації, називання нових явищ і предметів, а також потребою уточнення відповідного існуючого поняття. Оскільки кожна мова відрізняється універсальністю, набір внутрішньомовних причин появи іншомовної лексики залежить від конкретної мови.

1.2. Лексичні латинізми як об'єкт мовознавчого дослідження

Виділяючи термін „лексичний латинізм” як об'єкт спеціального мовознавчого дослідження, треба зазначити, що це поняття не має ще сталого загальноприйнятого визначення. Його дефініція залежить від методологічних настанов авторів та глибини класифікації запозичень.

Ми вважаємо, що на основі генетичної класифікації доцільно визначати лексичний латинізм як лексичну одиницю латинського походження (незалежно від шляхів її запозичення), яка функціонує на певному етапі розвитку мови-реципієнта і, відповідно, зафіксована у словнику. Для вивчення шляхів проникнення та засвоєння латинізмів, на нашу думку, слід застосовувати поняття етимологічного матеріалу, етимологічного (генетичного) та історичного джерела.

Етимологічним джерелом прийнято вважати кінцеве джерело запозичення, в якому вперше виникає утворення, пізніше набуте і засвоєне тією чи іншою мовою через мову-посередник. Відповідно, історичним джерелом є мова-посередник, із якої безпосередньо передається раніше запозичене утворення. При характеристиці штучних запозичень необхідно враховувати генетичну належність етимологічного матеріалу, використаного для їх творення.

Зауважимо, що шляхи переймання слів не обмежуються рухом від мови до мови. Точна характеристика їх неодмінно передбачає врахування також і розшарування суспільства – тих соціальних груп, які засвоюють або можуть засвоювати лексику, в якій виникає потреба.

Латинські запозичення, оскільки засвоювалися освіченими людьми, не зазнавали особливих фонетичних та морфологічних змін. Латинська мова як етимологічне джерело не є однорідним явищем, оскільки поєднує класичну латину, народну, середньовічну та новітню.

Середньовічна латина функціонувала інтенсивно на території всієї Західної Європи, об'єднувала групи людей, інституції, цілі народи. Її особливістю є те, що спочатку вона виступала поряд із тією чи іншою національною мовою (часом навіть не писемною), усюди сприяла розвитку відповідної мови і літератури, довго вживалася паралельно з ними, а потім витіснялася. Латинська мова була пластичною, завжди застосовувалась у специфічних локальних умовах, створювала незліченну кількість нових слів і значень.

При значному зростанні лексичного складу фонетична і граматична система мови залишалися незмінними. Деякі середньовічні латинські лексеми (їх відсоток у загальній кількості досліджуваних нами латинізмів незначний) залишилися в сучасних європейських мовах, наприклад: *слат. arrestum* > *н. Arrest* > *фр. arrest* > *укр. арешт*; *слат. assotiatio* > *фр. association* > *укр. асоціація*; *слат. concurentia* > *н. konkurencja* > *укр. конкуренція*; *слат. corporatio* > *н. Korporation, англ., фр. corporation* > *укр. корпорація*; *слат. versio* > *фр. version* > *укр. версія* та інші.

Тогочасна латина не мала етнічних обмежень, але в окремих країнах виявляла певні відмінності. Специфіка різних національних мов та політичних і громадських інституцій зумовлювала в ній багато локальних, часових та індивідуальних особливостей. Середньовічна латина завжди мала два обличчя: одне міжнародне, а друге національне, чи точніше, регіональне.

Це регіональне обличчя набагато складніше виявити в романських державах, натомість у германських та слов'янських легше можна відрізнити національний вплив і незалежну еволюцію латини.

Історія розвитку лексики романських мов свідчить, що їх спорідненість пов'язана не лише з походженням. Вона також є результатом спільних історичних та культурних умов, які створювали єдині для романських країн тенденції розвитку. Релатинізація була зумовлена глибоким і постійним впливом латини на народні мови та пов'язана із загальною закономірністю в розвитку літературних мов Західної Європи – функціональним співіснуванням на ранніх етапах національної та латинської мов.

Що стосується типів латинських запозичень, можна скористатися досвідом мовознавців щодо класифікації запозичень.

Е. Хауген класифікує запозичення за структурними, або формальними, ознаками. Підставою для структурної класифікації запозичень служить різний ступінь морфемної субституції запозичень в мові-реципієнті. Таким чином, дослідник ділить запозичені слова на власне запозичення (коли з іноземної мови запозичується як значення, так і звукова оболонка слова) і гібридні запозичення – утворені частково з рідного і частково з іноземного матеріалу (в залежності від ролі перенесеного компонента, цей тип поділяється на ядерні, коли переноситься головний компонент, і периферійні, або маргінальні). Крім того, Е. Хауген виділяє гібридні новоутворення – слова, похідні від запозичень, відзначаючи, що дане явище не відноситься до самого процесу запозичення [64].

Використовуючи і доповнюючи класифікацію Е. Хаугена, К. Л. Єгорова виділяє типи лінгвістичних запозичень на основі різноманітних співвідношень формальних і семантичних характеристик запозичених слів і їх іншомовних прототипів [11].

Своєрідним продовженням, а також розвитком ідей Е. Хаугена є концепція Л. М. Баш. Відповідно до цієї концепції, під терміном

„запозичення” об’єднаний цілий ряд різнорідних явищ, тому вводиться розмежування: власне запозичення і квазізапозичення (лат. Quassi „зразок, немов”) [2].

Власне запозичення, в свою чергу, діляться на такі групи:

1. Варваризми – іншомовні слова і вирази, вжиті в мові без перекладу з дотриманням графіки і орфографії мови-джерела. „Це немов найчистіший зразок запозичення, при якому ступінь адаптації дорівнює нулю. Точніше кажучи, це навіть ще не запозичення, а чужорідні вкраплення ..., що характеризують, як правило, мову освіченої частини суспільства” [3].

2. Транслітерація – перехід з однієї графічної системи в іншу, передача чужої графіки за допомогою своєї графіки (наближається до варваризмів).

3. Власне запозичення, або запозичення у вузькому сенсі, – слова, що прийшли з інших мов, вони передаються засобами своєї (рідної) графічної системи (не варваризми), що не зазнали суттєвих переоформлень.

4. Інтернаціоналізми. Цей тип лексики займає проміжне положення між запозиченнями та квазізапозиченнями.

Серед квазізапозичень виділяються такі групи:

1. Власне переоформлення – запозичення, які зазнали „обробки” в мові-реципієнті. Наприклад: *інститут* (лат. *institutum*), *летальний* (лат. *letalіs*) та ін.

2. Слова-міксти – переоформлені слова, які не можна назвати повністю переоформленими в мові-реципієнті, або ті з них, що утворені на українському ґрунті від запозиченого слова за певними мовними моделями. Наприклад: *хизуватися*, *аргументувати*.

3. Слова-гібриди – власне українські слова, створені на базі запозичених слів, але на українському ґрунті. Наприклад: *манікюрниця*, *шосейний* [9].

Пріоритет в описі процесу запозичення іншомовної лексики належить Л.П. Крисіну. У вітчизняному мовознавстві прийнято використовувати запропонований ним поділ іншомовних слів на три групи:

- 1) запозичене слово;
- 2) екзотизм;
- 3) іншомовне вкраплення.

У свою чергу, запозичені слова представлені такими групами слів:

а) слова, які структурно збігаються з іншомовними прототипами, тобто слова, змінені графічно і передані відповідними фонемними засобами мови, що запозичує, без будь-яких структурних „додавань”;

б) слова, морфологічно оформлені засобами мови, що запозичує;

в) слова з частковою морфологічною субституцією [32].

Що стосується механізму взаємодії мов, які контактують, то він залежить як від характеру міжетнічних контактів, так і від внутрішньоструктурних властивостей цих мов, і перш за все від їх структурної подібності (відмінності) і взаємозрозумілості (невзаємозрозумілості).

Більшу частину латинських запозичень складають лексичні одиниці, які використовуються в письмово-книжкових різновидах польської мови. Це, перш за все, латинізми-терміни, книжні латинізми, латинізми-історизми, латинізми-архаїзми, а також група запозичень, які виражають абстрактні поняття [10].

Якщо розглядати латинізми-терміни, то з'ясовується, що до цієї групи належать спеціальні слова, що вказують на сферу використання, наприклад: *abrewiacja*, *absorbent*, *abstrakcjonizm*, *adresografia*, *grawitacja*, *inseminacja*, *palatografia*, *paleobiologia*, *paleocen*, *paleontologia*, *pigment*.

У своєму найбільш простому використанні, тобто в конкретній термінологічній системі, терміни, безумовно, стилістично нейтральні. Однак з функціональної точки зору терміни не представляють собою абсолютно

ізольовану лексичну групу, багато з них активно проникають в сучасну загальнолітературну мову [11].

Окремі книжні латинізми – слова, які відрізняються від інших книжних латинізмів чітко вираженим літературним забарвленням. Функціональна обмеженість слів цієї групи підтримується, насамперед, наявністю в більшості цих латинізмів початкових лексичних паралельних значень (слів або словосполучень) *afirmacja – potwirdzenie, uznanie; konfindencja – przyjazne stosunki; proweniencja – pochodzenie, edukacja – wychowanie, egzekucja – wykonanie wyroku smierci, nacja – narod.*

Як правило, латинізми цієї групи застосовуються у відпрацьованому авторському мовленні, для надання тексту певного лаконізму, вишуканості. В усному мовленні такі латинізми не вживаються, адже вони надають мові певної штучності.

Часто зустрічаються латинізми цієї групи в художніх текстах на історичну тематику з певними стилістичними настановами – з метою передачі колориту певної епохи. Такі латинізми виступають як засоби характеротворення, адже володіння латинською мовою в давні часи свідчило про рівень освіченості людини, про її соціальне становище: у мовленні вихідців з простого народу не вживаються латинізми, латинські запозичення є характерними для мовлення вихідців із князівського роду, знаті. Також слова латинського походження передають колорит епохи. Тож, як бачимо приклади такого слововживання мають чітко визначене літературне забарвлення і є характерними для художнього, інколи публіцистичного стилів.

Іншу групу складають такі лексичні одиниці, як латинізми-історизми. Ці слова означають різноманітні реалії. У сучасному житті їх не існує, вони пропали, або просто стали неактуальними в наш час. Всі латинізми-історизми мають яскраво виражене архаїчно-стилістичне забарвленням, тому вони використовуються в художній літературі з визначеним стилістичним наміром

– для створення історичного колориту конкретної епохи. В сучасній польській мові деякі латинізми-історизми отримують нові, часто переносні значення, набуваючи при цьому різноманітного емоційно-експресивного забарвлення.

Латинізми-архаїзми – такі лексичні одиниці, які називають предмети і поняття, що не є застарілими, але для позначення яких тепер використовуються інші слова. Так, слово *kino* витіснило з вживання слово *iluzjon*, яке вживалось у період створення перших кінострічок. Латинізми-архаїзми також служать для створення певного стилістичного колориту.

Латинізми, що виражають різні абстрактні поняття, наприклад: *kolizja*, *konglomerat*, *anteriora* та ін., віднесені до розряду книжно-письмової лексики, вони є стилістично-нейтральними латинізмами.

Значну частину латинізмів складають міжстильові лексичні одиниці, такі, що можуть використовуватись у різних сферах і умовах спілкування, не вносячи у висловлювання ніякого стилістичного забарвлення. Наприклад: *kontakt*, *pacja*, *periodus*, *temat* та ін [10].

Взагалі, польська мова дуже насичена запозиченнями, і можна стверджувати, що латинізми складають п'яту частину загального словникового запасу сучасного носія польської мови.

1.3. Латинські запозичення в сучасній польській мові

Латинські лексичні запозичення становлять найдавнішу і найбільшу групу запозичених слів у польській мові. Нечисленні роботи, присвячені цій темі, характеризуються зверненням до лексичного матеріалу переважно минулих століть і обмеженням тематики окремих досліджень вузьким колом розглянутих питань. Проблему запозичень та інтернаціоналізмів у термінології, зокрема латинізми у складі терміносистем, досліджували О.А. Войцева [8], А.С. Д'яков [18], Ю. Лукшин і В. Змажер [79] та ін. Вплив латинської мови на граматику сучасної польської вивчали У. Вуйцік [87] та

Я. Сафаревич [83]. Запозичення середньопольської доби розглядала В.В. Губич [73].

Перші латинізми з'явилися у середньовічній польській мові, вони були пов'язані переважно з релігійною лексикою. Від XVI ст. до 2-ї пол. XVIII ст. їхня кількість збільшувалася, пізніше їхня уживаність зменшилася, що, ймовірно, пов'язано з використанням французької мови. Багато латинізмів, часто через їхню етимологію, називають латино-грецькими запозиченими словами. Латина панувала в наукових, церковних і освітніх колах, особливо в єзуїтських школах.

Треба підкреслити, що знання мови в Речі Посполитій було притаманне представникам вищих верств знаті. Латинські запозичення збільшили абстрактний, спеціалізований та переважно термінологічні словниковий запас [44].

Запозичення з латини найдавніші та одні з найчисленніших у польській мові. Вони наявні в юридичній, медичній, науковій, освітній, професійній, архітектурній і церковній термінології.

Латинські запозичення польською мовою дуже легко розпізнати. Часто це слова з суфіксами *-cja*, *-sja*, *-zja*, *-um*, *-us*, *-usz*, *-ius*: *demokracja*, *iniekcja*, *konstytucja*, *intubacja*, *dedykacja*, *impotencja*, *infekcja*, *inkorporacja*, *komisja*, *dymisja*, *procesja*, *misja*, *iluzja*, *dyfuzja*, *kolokwium*, *kworum*, *muzeum*, *centrum*, *akwarium*, *spirytus*, *sanitariusz*, *jubileusz* тощо. До латинських запозичень також належать такі слова, як *kopia*, *talent*, *profesor*, *rektor*, *polityk*, *adekwatny/a*, *asocjować*, *ekstremement*, *ekstensywny*, *fluid* [43].

Вплив латинської мови на польську також пов'язаний із низкою виразів, прийнятих у незмінному вигляді та значенні. Це відомі фрази, які часто мають характер речень. Вони пов'язані з конкретними професійними групами – юридичними, академічними та медичними. До таких висловів належать, наприклад: *ad acta* – *do akt* (до файлів), *Alma Mater* – *uczelnia macierzysta* (навчальний заклад, дослівно мати-годувальниця), *a priori* – *z*

góry, z założenia (з попереднього, відомого), *alter ego – drugi ja* (друге «я»), *nihil novi – nic nowego* (нічого нового), *pro et contra – za i przeciw* (за і проти), *status quo – istniejący obecnie stan rzeczy* (теперішнє становище), *terra incognita – ziemia nieznaną* (невідома земля), *tabula rasa – czysta karta* (чиста дошка), *sensu stricto – w ścisłym znaczeniu* (у вузькому значенні), *nolens volens – chcąc nie chcąc* (хоч-не-хоч), *pro publico bono – dla dobra publicznego, dla dobra ogółu* (для загального добра) [43].

У мовній системі вплив латинської мови на польську проявився на фонетичному рівні, у морфології та в синтаксисі.

У сфері словотворення це, по-перше, прийняття окремих суфіксів. Деякі з них зберегли свій іншомовний характер, хоча є частовживаними. До прикладу: 1. **-ika, -ik** (з особливим наголосом): *technika, grafika, fotografia; technik, mechanik, fizyk* і т. д. 2. **-cja**: *perturbacja, prowokacja*; **-encja, -ancja**: *eminencja, elegancja* тощо 3. **-ent, -ant**: *abstynent, elegant*. 4. **-jusz**: *nuncjusz*; **-ariusz**: *agrariusz, akcjonariusz* і т. д. 5. **-tor**: *lektor, rektor, redaktor*. 6. У прикметниках це суфікси **-yjny, -alny**: *redakcyjny, muzealny* тощо.

По-друге, існують також суфікси, які втратили забарвлення іншомовності до такого рівня, що їх також використовують для створення дериватів від польських коренів. Такими є: 1. **-ita, -ista**: *banita, organista, najmita, wróżbita, służbista* і т. д. 2. **-izm, -yzm** як у перейнятих безпосередньо *antagonizm, archaizm, attycyzm* тощо, або створених у польській мові, як *artyzm* з лат. *ars artis* «мистецтво», *arystotelizm* від імені *Аристотеля* тощо, але також у *towianizm* від прізвища *Towiański*, *kasapizm* від прізвиська *kasap* та ін.

По-третє, деякі латинські елементи були прийняті та застосовані до польських слів способом уподібнення польських слів до латинських. Наприклад: *lizus, pijus, biegun, oberwus, obdartus, zdzierus, garbus, sługus, wiarus, krakus* тощо.

На рівні флексій з'явився новий тип відмінювання запозичених латинських іменників на *-um*. Це нові запозичення, тому що старі, як нейтральні, увійшли до слів на *-o* (як *wino*). Іменники на *-um* відмінюються двома способами. Деякі, як *album*, увійшли до групи іменників на твердий приголосний чоловічого роду, і як *thum*, можуть відмінюватися відповідно до чоловічого роду (порівняно з латиною змінили рід): *ten album, tego albumu, te albumu* тощо. Але переважно ці іменники зберегли середній рід та стали незмінними в однині, наприклад, *to muzeum, tego muzeum*; так само *lektorium, liceum, mauzoleum* тощо. Але у множині з'являється флексія *-a*: *muzea, lektoria, licea; muzeów, lektoriów, liceów* тощо. Можна відзначити регулярне відмінювання середнього роду без *-um*, який притаманний однині. Цей незвичайний тип відмінювання, безумовно, відображає вплив латинської мови.

Латина також вплинула на польську систему акцентування. Відомо, що в польській мові наголос стоїть на передостанньому складі. Латинські слова, запозичені до польської, пристосовуються до того ж принципу, змінюючи за потребою місце наголосу. Наприклад, *abn'egat*, хоча латиною це було б *neg'atus*; так теж регулярно є у відмінюванні: *abneg'ata, abnegat'owi* тощо. Адаптація таких латинських слів до польської системи була спрощеною, тому що наголос у багатьох латинізмах стоїть також на другому складі від кінця. Але значна кількість латинських слів мала акцент на третьому складі від кінця (якщо передостанній склад був коротким: *f'abrīca, f'abūla, d'omīnus* тощо). Ці слова в польській мові частково зберігають своє старе місце наголосу, тому польською – *f'abula, f'abryka, f'ormula* тощо. Це приклад впливу латинської мови на польську у сфері акцентуації [43].

Як свідчать дослідження, латинська мова має значний вплив на лексику та граматику польської. Утворення термінів із латинських слів, особливо коли вони будуються на основі коренів, яких не існує в польській мові, видається більш легким, порівняно зі створенням термінів з елементів рідної

мови. У процесі творення нових слів часто відбуваються певні фонетичні зміни всередині похідного слова, що ще раз свідчить про те, що слова латинського походження або слова, утворені за допомогою латинських афіксів, адаптуються до вимог сучасної польської мови.

Лексичне засвоєння запозичень зазвичай проводиться автоматично, та потрібно звертати увагу на вже запозичені, семантично близькі терміни. За наявності таких термінів, слід відобразити смислову близькість нового запозичення до уже введених термінів.

Уточнити значення запозиченого терміна важливо відразу, у момент запозичення. Якщо значення терміна-прототипу збігається зі значенням існуючого терміна і запозичення відбувається для деталізації значення існуючого терміна, то там, де це можливо, зручніше за все проводити спільне запозичення із спільною деталізацією термінів. Таке спільне запозичення при роботі над спеціальною лексикою можливе у випадках міжнаціонального розділу праці, що обумовлюється інтернаціоналізацією наукових досліджень на сучасному етапі.

В основі загальноприйнятої класифікації запозичених лексичних одиниць лежить класифікація за ступенем засвоєння слова. Поряд з етимологічними класифікаціями (за джерелом запозичення) „цей рід класифікацій передбачає не тільки вирішення питання про джерело запозичення слова (або групи слів), але і постановку питання про типологічну подібність і межі проникності двох систем (донора та реципієнта), від яких залежить та або інша форма і ступінь формальної і семантичної адаптації” [32].

Л.П. Крисін виділяє умови, необхідні для адаптації запозиченого слова в системі мови, що запозичує, до яких на структурному рівні належать його передача фонетичними і графічними засобами мови, що запозичує, співвіднесення з граматичними класами та категоріями, фонетичне і граматичне освоєння, словотворча активність. На рівні семантичної адаптації

формується визначеність значення, відбувається диференціація значень і їх відтінків між запозиченим словом і наявною в мові споконвічною лексикою. Нарешті, одним з основних ознак адаптованості слова є його регулярна уживаність у мові [32].

У класифікаціях також відбивається аспект процесу запозичення, що стосується визначення крайніх точок цього процесу, а саме час проникнення і час засвоєння запозиченої одиниці в системі мови, що запозичує. Іншомовний матеріал, що не вкладається в параметри системи мови, піддається в ній обов'язковій переробці. Так, по відношенню до другої крайньої точки, як було показано вище, висунутий цілий набір показників повної асиміляції слова [23].

Про ступінь освоєння іншомовного слова свідчить наявність диференційних ознак: чим їх більше, тим вище засвоєння запозичення в мові-реципієнті. Всі запозичення поділяються за ознакою відповідності / невідповідності сформованим мовним нормам, внаслідок чого виділяються такі типи адаптації запозиченої лексики: графічна, фонетична, морфологічна, синтаксична і семантична.

Оскільки структурна відмінність полягає в контакті мов і є об'єктивною причиною міжмовної інтерференції, то для її дослідження, як правило, проводиться зіставлення мовних систем у синхронному і / або діахронному планах. Вважається, що структурні чинники, які впливають на інтерференцію, мають тотальний характер і охоплюють всі рівні мовної системи (фонологічний, граматичний і лексичний).

З метою більш повного і достовірного опису змін в мовах, які перебувають в контакті, зазначені вище рівні досліджуються в парадигматичному, синтагматичному і трансформаційному планах із вивченням повних і часткових розбіжностей у мовних структурах.

Ступінь адаптації запозичення залежить від рівня генетичної спорідненості мови-донора і мови-реципієнта, типологічної подібності мов,

що контактують, від сфери, частоти і тривалості його вживання, інтенсивності адаптивного впливу мови-реципієнта, а також відповідності / невідповідності фонетичної, орфографічної і граматичної характеристик слів іншомовного походження продуктивним типам оформлення споконвічних слів мови, що запозичує.

Іншомовне слово вважається повністю адаптованим, якщо воно було засвоєне не тільки на формальному рівні, але й набуло свого самостійного лексичного значення, тобто стало висловлювати предметно-поняттєві відносини, а також розвинуло здатність поєднуватися з іншими словами.

Таким чином, запозичені слова являють собою складну і структурно неоднорідну групу; однак лексика, що об'єднується в цю групу, володіє деякими загальними рисами, що відрізняють її від інших пластів лексики.

Лексичні запозичення збагатили польську мову, переважно задовольняючи її номінативні, меншою мірою експресивні потреби. Переймання лексичних запозичень завжди мали обмежений характер із соціального, екологічного та функціонального погляду.

2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛАТИНІЗМІВ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

2.1. Латинізми у складі християнської лексики

Релігійна картина світу є маркованою, тобто як її основну особливість можна виділити наявність домінантного принципу, який структурує і впорядковує всі уявлення в межах концептосфери. Крім того, специфіку релігійної концептосфери визначають деякі особливості, притаманні саме релігійній картині світу і обумовлені її домінантним принципом. Розглянемо ці особливості більш докладно.

Релігійна картина світу має ряд особливостей, пов'язаних із утриманням об'єднаних нею уявлень, формою їх структурування та мовного втілення [30].

Основні змістовні характеристики релігійної картини світу, як християнської, так і безвідносно до її конфесійної домінанти, послідовно сформульовані в роботах лінгвокогнітивістів. Так, М. Н. Бушакова вважає основними такі риси християнської релігійної концептосфери з точки зору її змісту:

- теоцентризм: уявлення про Бога є найбільш важливими, оскільки „Бог – центр, фокус філософських і релігійних уявлень, нестворене буття (все інше – результат творіння)”;

- креаціонізм: світ є створеним з нічого за Словом Божим (це положення також підкреслює особливо високий статус уявлень про Бога на тлі будь-яких інших уявлень про світ);

- провіденціалізм: призначеність людини до особливої долі і зумовленість загального ходу історії Божим промислом;

- есхатологізм: уявлення про кінець світу і історії.

Зі змістом і сферою побутування РК тісно пов'язані її функції. Так, з точки зору Ю. А. Маркіної, яка детально проаналізувала особливості РК в психолінгвістичному аспекті, виділяються такі основні функції РК:

- аксіологічна функція – пов'язана з тим, що для людей з релігійно орієнтованою свідомістю саме їх вірування, змістовно відображені в уявленнях релігії, стають джерелом цінностей, що визначають їх поведінку (так, В. І. Карасик зазначає, що цінності в РК збудовані в ієрархії від суперморальних до субутилітарних, в залежності від їх близькості до уявлень центрального макроконцепту ВІРА, основним фреймом якого є БОГ);

- інтеграційна функція РК – задовольняє потребу вірян у соціальній ідентичності, тобто ключає носіїв РК в спільноту, що сповідує положення певної конфесії;

- моделювальна функція РК – зближується з іншими маркованими концептосферами, оскільки об'єднує численні і різноманітні уявлення в єдиний, цілісно-системний і ієрархічно збудований образ світу, тобто індивідуальна РК впорядковує уявлення в свідомості індивіда, а узагальнена створює цілісний умовний образ; крім того, моделювальна функція РК проявляється в тому, що репрезентативні стосовно РК релігійні тексти вибудовують модель світу у всій його цілісності, від створення до кінця історії;

- психотерапевтична функція – властива саме для РК, оскільки вона створює у вірянина відчуття внутрішньої несуперечності, спокою, впевненості в собі і своїх життєвих цінностях, захищеності; саме ця функція РК набуває особливого значення в нестабільному сучасному світі [24].

Характеризуючи релігійну концептосферу як ментальне утворення, ми можемо виділити кілька основних її властивостей:

- сакральність – виявляється в особливій значущості багатьох уявлень релігійної картини світу в ієрархії.

Ми вважаємо цю властивість основною і особливо значущою для релігійної концептосфери в когнітивному плані, тому вона вимагає окремого і докладнішого розгляду;

- конфесійна орієнтованість – відображення всіх уявлень про світ крізь призму певної релігійної домінанти. В узагальненій картині світу українців

домінантою є уявлення панівної релігійної системи – православного християнства;

- синкретичність – організація уявлень про сакральне у вигляді цілісної системи, в якій всі елементи тісно взаємопов'язані і поза системою втрачають самостійне значення, в той час як уявлення в національній картині світу, навпаки, розрізнені і не становлять чітко структурованої єдності. На концептуальному рівні це проявляється у формуванні концептів великої структури з безліччю взаємопов'язаних блоків і підблоків, а також у вираженні окремих фрагментів концептів у вигляді фреймів, що синтезують різні види уявлень в одному образі, на семантичному рівні синкретичність пов'язана, перш за все, із формуванням складних лексичних значень, що включають різні компоненти, але не мають тенденції до розпаду на полісеманти;

- ціннісні – як властивість релігійної концептосфери, впливають із її аксіологічної функції: практично будь-який концепт релігійної картини світу має ціннісний компонент у своїй структурі, на відміну від концептів національної картини світу, зміст яких не співвідноситься виразно з будь-якою системою цінностей;

- репрезентація в релігійному дискурсі – пов'язана із загальною передумовою про репрезентацію маркованої концептосфери у відповідному регламентованому дискурсі.

Окремо можна відзначити також таку властивість релігійних текстів, як прецедентність, тобто відтворюваність за межами тексту-джерела.

Всі спроби системного опису концептосфери релігії можна звести до однієї з двох тенденцій: до опису всієї релігійної концептосфери за моделлю опису концепту з виділенням ядра і периферії або до визначення одного макроконцепта, що включає до свого складу всі інші концепти релігійної концептосфери.

В часи формування релігійної лексики польської мови в тогочасній Польщі латина відігравала велику роль, як мова письма і мова “вищої” культури, однак в самому суспільстві вона поширена була не досить широко. В часи Ренесансу класична латина стала другою мовою “шляхетних людей”. Поступово поширювалася мода на вкраплення латинізмів до “живих” польських текстів. Доба Просвітництва поклала край шкідливому впливу латини, обмеживши її вживання кількома стилями (науковим, технічним, професійним).

Найбільшу групу слів серед запозичень з класичних мов (латинської та грецької) становлять назви осіб – членів орденів, служителів Церкви та людей наближених до неї тощо. Серед цих запозичень можна виділити такі підгрупи:

1. Ієрархія християнської Церкви:

- *adwentyści* (łac. *adventus* – *przyjście*) wyznanie chrześcijańskie powstałe w r. 1844 (lub 1831) w USA, uznające rychłe powtórne przyjście Chrystusa; w l.p. – osoba tego wyznania [85];

- *antypapież* (anty – łac. *antae* + *papież*) papież wybrany przez opozycję mimo dokonanego już wyboru innego papieża, nie uznany za prawowitego [78,40];

- *generał* (łac. *generalis* – *ogólny, powszechny*) główny przełożony zakonu wybierany przez kapitułę zakonną na kilka lat [85];

- *kapucyn* (śrdw.-łac. *capuccinus*) katolicki zakon, założony w 1528 r. Jako odłam franciszkanów – obserwantów, zajmujący się gł. misjami i akcjami charytatywnymi; w l.p – członek tego zakonu [85];

- *prefekt* (łac. *praefectus* – *zwierzchnik*) a) duchowny uczący religii, katecheta; b) kardynał stojący na czele jednej z kongregacji rzymskich; c) zwierzchnik kościelny niektórych obszarów misyjnych; d) pomocnik kierownika seminarium duchownego [85];

- *przeor* (łac. *prior* – *pierwszy, może przez czes.*) zastępca opata; w niektórych zakonach – przełożony klasztoru [85];

- *reformaci* (łac. *reformatus* – *przekształcony*) odłam zakonu franciszkańskiego istniejący w okresie od XVI do XIX w., (później połączony z bernardynami); w l.p.– członek tego zakonu [85];

- *rektor* (łac. *rector* – *kierownik*) a) ksiądz rezydujący przy kościele nieparafialnym; b) przełożony seminarium duchownego, a także niektórych domów zakonnych [85];

- *sufragan* (śrdw.-łac. *suffraganeus*) biskup podlegający wyższemu biskupowi, np. ordynariusz metropolie; biskup tytularny, pomocnik ordynariusza diecezji [85];

- *superintendent* (łac. *superintendens* – *zwierzchni nadzorca*) duchowny protestancki będący zwierzchnikiem duchowieństwa określonego terytorium [85];

- *wikariusz* (łac. *vicarius*) w Kościele katolickim: ksiądz pomocnik proboszcza [85].

2. Запозичення серед назв осіб, пов'язаних з діяльністю Церкви:

- *ewangelik* (łac. *evangelicus* – *związany z Ewangelią*, z gr. euangelikós) wyznawca nauki Lutra lub Kalwina; protestant [85];

- *ewangelista* (p.-łac. *euangelista*, z gr. euangelistēs) autor jednej z czterech Ewangelii kanonicznych [78];

- *kantor* (łac. *cantor* – *śpiewak*) a) w kościele protestanckim – śpiewak w gminie religijnej; kapelmistrz i organista przygotowujący chłopców do śpiewu w chórze; b) w synagodze żydowskiej – śpiewak solista prowadzący zbiorowe modły; c) dawniej w kościele katolickim – prowadzący chór, przodownik chóru [85];

- *konfirmant* (łac. *confirmans* – *umacniający*) ten, kto przystępuje do konfirmacji [85];

- *konformista* (łac. *coformis* – *podobny*) wyznawca Kościoła anglikańskiego, który w 1662 r. zadeklarował lojalność wobec ustroju episkopalnego tego Kościoła [85];

- *mag* (łac. *magus*, z gr. *mágos*, za staro-pers. *magusz*) a) kapłan w starożytnej Persji, zwł. babiloński i chaldejski zajmujący się magią i astrologią; b) w Biblii – mędrzec ze Wschodu; w tradycji apokryficznej: jeden z Trzech Króli [85];

- *misjonarz* (śrdw.-łac. *missionarius*, z łac. *missio* – wysłanie) a) duchowny prowadzący działalność misyjną [85];

- *penitent* (łac. *poenitens* – żałujący) w Kościele katolickim: osoba przystępująca do spowiedzi [85].

3. Запозичення серед назв абстрактних осіб, пов'язаних із церковним побутом чи традицією:

- *antychryst* (łac. *Antichristus*, z gr. *Antíchristos*) według większości wierzeń chrześcijańskich – przeciwnik Chrystusa, który ma wystąpić przy końcu świata przeciw chrześcijaństwu i zostanie przez Chrystusa pokonany [85];

- *patron* (łac. *patronus* – obrońca, opiekun) święty w religii katolickiej, bóstwo w religiach niechrześcijańskich, których się obrano za opiekunów osób, obiektów zawodów itp. [85].

Другу за величиною групу слів становлять запозичення, пов'язані з проведенням богослужінь та літургії – обряди, меси, читання молитов тощо. До цієї групи належать також слова, що вживаються на позначення різних дій і процесів, наприклад:

- *ablucja* (p.-łac. *ablutio* – obmucie) rzeczywiste lub symboliczne obrzędowe obmycie ciała, części ciała a przedmiotów kultu [85];

- *adwent* (łac. *adventus* – przyjście) w liturgii rzymskokatolickiej: okres czterech tygodni poprzedzających święto Bożego Narodzenia [85];

- *depozycja* (łac. *depositio*) kara kościelna pozbawiająca duchownego jego urzędu i prawa wykonywania czynności kapłańskich [85];

- *egzekwie* (łac. *exsequiae* – pogrzeb) żałobne nieszpory i jutrznia [85];

- *introit* (łac. *introitus* – wejście) w liturgii rzymskokatolickiej: antyfona czytana lub śpiewana na początku mszy [85];

- *komunia* (łac. *communio* – *uczestnictwo, wspólność*) a) w chrześcijaństwie: akt przyjmowania i spożycia hostii; rzadziej – sama hostia; b) w Kościele katolickim: część mszy, w czasie której celebrans i wierni spożywają hostię konsekrowaną [85];

- *latria* (gr. *latreía*) oddawanie czci boskiej komuś lub czemuś; w teologii katolickiej: cześć oddawana Bogu [85];

- *lekcja* (łac. *lectio* – *czytanie*) fragment Biblii lub pism ojców Kościoła czytany lub śpiewany podczas mszy przed ewangelią lub podczas innych nabożeństw [85];

- *msza* (śrdw.-łac. *missia*) w Kościele katolickim: główne nabożeństwo, w którym, według dogmatyki katolickiej, następuje powtórzenie krzyżowej ofiary Chrystusa [85];

- *nona* (łac. dosł. *dziewiąta*) część oficjum kościelnego, odprawiana dawniej o godzinie dziewiątej wg. rachuby rzymskiej [85];

- *oracja* (łac. *oratio*) w liturgii rzymskiej – uroczysta modlitwa [85, s. 531];

- *procesja* (łac. *processio* – *wyruszenie*) uroczysty pochód ze śpiewami oraz noszeniem sakralnych przedmiotów będący formą kultu religijnego [85, s. 601];

- *prymicja* (łac. *primitiae* – *zapoczątkowanie*) pierwsza msza odprawiana przez nowo wyświęconego księdza [85];

- *rekwiem* (łac. *requiem*, od *requies* – *odpoczynek*) w Kościele katolickim: śpiew i muzyka do mszy za zmarłych lub zespół specjalnych modlitw; rzadziej – msza za zmarłych [85];

- *suplikacje* (łac. *supplicatio* – *publiczne modły*) w Kościele katolickim: religijne peśni o charakterze błagalnym [85];

- *tercja* (łac. *tertia* – *trzecia*) w liturgii rzymskiej: część oficjum, odpowiadająca trzeciej godzinie dnia [85];

- *wotywa* (łac. *votiva* – *ślubowanie*) w Kościele katolickim: msza odprawiana na specjalną intencję niezależnie od oficjalnego kalendarza [85].

В польській релігійній мові ми досить часто зустрічаємо назви релігійних течій, вірувань, поглядів, доктрин, наукових теорій тощо. Усі ці слова потрапили в мову, як результат довгого шляху людства до монотеїзму. До цієї групи відносимо наступні слова:

- *animizm* (łac. *anima* – *dusza*) pogląd, według którego zwierzęta, rzeczy lub zjawiska przyrody posiadają dusze; właściwy pierwotnym wierzeniom religijnym [85];

- *Chryścianizm* (p.-łac. *christianismus*) religia wyznana przez chrześcijan; chrześcijaństwo [85];

- *episkopalizm* (łac. *episcopus* – *biskup*, z *gr. epískopos*) pogląd, według którego najwyższa władza w kościele należy do ogółu biskupów; forma organizacji religijnej opartej na biskupach [85];

- *fideizm* (łac. *fides* – *wiara*) doktryna negująca możliwość rozumowego poznania prawd wiary; potępiona przez Kościół [85];

- *integryzm* (łac.) w Kościele katolickim – teza głosząca nadrzędność Kościoła w stosunku do instytucji świeckich [85];

- *manizm* (łac. *manus* – *duchy przodków*) wierzenia i praktyki dawnych ludów, zwł. prymitywnych związane z kultem przodków danego szczepu, rodu lub plemienia [85];

- *preegzystencja* (śrdw.-łac *praexistentia* – *uprzedni byt*) wiara w uprzednie istnienie kogoś lub czegoś przed obecnym istnieniem [85];

- *religia* (łac. *religio*) zespół wierzeń w siły nadprzyrodne oraz związanych z nimi obrzędów i praktyk, zasad moralnych i form organizacji społecznej (instytucji religijnych) [85].

В польській Церкві, як і скрізь в світі, для проведення богослужінь і літургії використовують різні книги, молитовні збірники, древні сувої, релігійні тексти тощо. У зв'язку з тим, що релігія сама є свого роду запозиченням, то і більшість цих назв прийшла у мову разом з нею.

До цієї групи відносимо таке слово, як: *filakterie* (р.-łac. *phylacterium* – *amulet*, з гр. *phylaktērion*) zwitki pergaminowe z cytatami z Pięcioksięgu, umieszczone w dwóch pudełkach, które wyznawcy judaizmu przymocowują na lewym ramieniu i na czole w czasie modłów [85].

Отже, за підсумками проведеного дослідження можна відзначити, що польська релігійна лексика демонструє значну насиченість латинськими запозиченнями. До числа найбільш позначених впливом латинізмів тематичних груп релігійної лексики в польській мові належать назви осіб – членів орденів, служителів Церкви та людей наближених до неї тощо. Другу за величиною групу слів становлять запозичення, пов'язані з проведенням богослужінь та літургії – обряди, меси, читання молитов тощо. До цієї групи належать також слова, що вживаються на позначення різних дій і процесів. Також в контексті запозичень із латини доречним є розгляд таких тематичних груп польської релігійної мови, як назви релігійних течій, вірувань, поглядів, доктрин, наукових теорій; назви церковних книг, молитовних збірників, давніх манускриптів, релігійних текстів тощо.

2.2. Латинізми у складі науково-технічної термінології

Науковий стиль може реалізовуватися у великих і малих жанрах наукової літератури: до великих М. Н. Кожина відносить монографію, дисертацію, енциклопедію, словник, довідник, підручники і навчальні посібники, в той час як до групи малих жанрів входять стаття, реферат, анотація, тези, огляд, рецензія, хроніка та ін.

За ступенем узагальнення наукового матеріалу виділяються первинні – націлені на первинний виклад результатів наукових досліджень – і вторинні наукові твори, які мають на меті інформувати читача стосовно кінцевих результатів досліджень, отриманих в ході осмислення і переробки первинних текстів.

З точки зору композиції, наукові тексти можуть поділятися на твори з жорстко фіксованою структурою (патенти, стандарти та ін.) та «вільною», «відкритою» структурою (статті, монографії, тези і ін.). Виділяються також і перехідні форми з регламентованою, але не настільки жорсткою, як, наприклад, у випадку з патентом, структурою (реферат, анотація).

Крім згаданих вище можливостей класифікації, слід також приділити особливу увагу польовому підходу до жанрової структури наукового стилю, реалізованому в роботах Е. С. Троянської. В рамках цього підходу науковий стиль знаходить три зони: ядерну, периферійну і прикордонну. Ядро складають такі жанри, як стаття, монографія, дисертація, тези – саме ці жанрові різновиди визнаються провідними: в них повідомляється нове наукове знання і в них же найбільш явно проступають основні риси наукового стилю. Жанри, в яких стилістичні особливості мови науки виражені слабше, винесені на периферію, до таких належать: реферат, анотація, рецензія, довідники, відгук, курс лекцій та ін. Найбільшу неоднорідну, прикордонну зону утворюють жанри, що поєднують в собі особливості різних стилів: наприклад, в патенті риси наукового стилю поєднуються з характеристиками офіційно-ділового стилю.

В.С. Чернявська пропонує іншу класифікацію жанрів (у автора – типів) наукових текстів, засновану на виділенні домінуючих текстових функцій, відповідно до чого виділяються:

1) академічні (науково-теоретичні) тексти, створювані для вербалізації нового знання і реалізації дослідницьких цілей (дисертація, монографія, стаття, тези);

2) науково-інформаційні тексти (реферат, анотація, резюме);

3) науково-критичні тексти (рецензія, відгук, огляд);

4) науково-популярні тексти, метою яких є масове поширення обраних результатів наукового пізнання (науково-популярна стаття);

5) науково-навчальні тексти, що переслідують дидактичні цілі (підручник, навчальний посібник, методичні рекомендації, курс лекцій) [16].

Прикладом латинських запозичень у мові польської науки можуть бути такі одиниці:

- *forma* 1) форма слова, 2) наука про вирази < лат. грам. *forma* „форма слова”;

- *subiekt* „підмет” < лат. грам. *subiectum* „підмет, суб’єкт”;

- *personalia* „особові займенники” < лат. *personalis* „особистий; грам. особовий”;

- *copula* „дієслово-зв’язка” < лат. лог. грам. *copula* „зв’язок”;

- *dedukcja* „дедукція” < лат. *deductio* „виведення, дедукція”;

- *definicja* „дефініція” < лат. *definitio* „визначення”;

- *inchoativum* „вид дієслова, що вказував на початок дії” < лат. грам. *inchoativus* „який позначає початок дії”;

- *interrogativa* „питальні займенники” < лат. грам. *interrogativus* „питальний”;

За аспектом запозичення було виділено приклади калькування, а саме семантичного. Так, наприклад: лексема *rozziew* „збіг двох голосних в одному складі” є перекладом латинського *hiatus* „збіг голосних, зяння” < *hiatus* „глибока щілина, пропасть; відкривання рота”; *okres* „багаточленне речення” (пор. *okres* „період, відокремлений проміжок часу”) < лат. *periodus* „період (речення)”, *periód* “проміжок часу”; *stopa* „стопа” утворилася від латинського *poús, podós* „одностоповий віршовий розмір”.

Варто наголосити, що адаптація запозичень із латинської мови в науковому дискурсі польської мови здобула також новий характер: запозичувалися морфемі для творення нових номінацій. Відбувалося запозичення матеріальної форми слова, при якому остання здобувала новий зміст:

- *determinacja* „детермінація” < лат. *determinatio* „визначення меж, кінець”;
- *asymilacja* „уподібнення, асиміляція” < лат. *assimilatio* „уподібнення”;
- *temat* „основа слова” < лат. *thema*, *-atis* „предмет (висловлювання), тема”;
- *objekt* „додаток” < нім. *objekt* < лат. *objectus* „предмет, явище, видовище”.

Запозичені лексеми використовувалися на позначення нових понять, які виникли у новопольську добу у зв'язку з впливом ідей Заходу та формуванням нових наук про мову. Це були, наприклад, спеціальні лексеми на позначення загальнограматичних понять (*dedukcja*), фонологічних (*asymilacja*), назви морфем (*prefiks*), членів речення (*obiekt*) тощо.

У новопольську добу виокремлено цитати (неасимільовані), частково та повністю асимільовані терміни. Цитатами були номінації, які зберігали запозичене значення та звучання і залишалися невідмінюваними [24]:

- *actionis nomen* „віддієслівний іменник, що вказує на назву дії” < лат. *actionis nomen*;
- *agentis nomen* „віддієслівний іменник, що вказує на виконавця дії” < лат. *agentis nomen*;
- *cardinalia* „кількісні числівники” < лат. *numeralia cardinalia*;
- *adverbia numeralia* „прислівники, утворені від числівників” < лат. *adverbia numeralia*;
- *plurale tantum* „множинний іменник” < лат. *plurale tantum*;
- *singulare tantum* „однинний іменник” < лат. *singulare tantum* [24].

Частково асимільовані номінації могли відмінюватися лише у множині чи взагалі не відмінюватися (*imperfectum* „імперфект” < лат. *imperfectum* [23]), могли не мати форм множини (*indicativus* „дійсний спосіб” < лат. *indicativus*, *coniunctivus* „умовний спосіб” < лат. *coniunctivus*, *optativus* „бажальний спосіб” < лат. *optativus* [23]) залежно від того, що вони

позначали. Це явище пояснюється тим, що ці лексеми набули ще одного значення: *imperfectum* „імперфект” – 1) минулий недоконаний час та 2) дієслово у формі цього часу [23].

Саме у першому значенні, успадкованому від попередньої доби, цей термін залишався невідмінюваним, а в другому відмінювався тільки в множині. Так само термін *coniunctivus* „умовний спосіб” позначав 1) умовний спосіб та 2) дієслово у формі умовного способу; у першому значенні при відмінюванні не мав множини, а в другому змінювався в обох числах [23].

До частково асимільованих запозичень зараховуємо також слова, які зберігали запозичену форму, проте могли відмінюватися, пор.: *accusativus* „знахідний відмінок, акузатив”, *comparativus* „вищий ступінь вияву ознаки, компаратив”, *infinitivus* „інфінітив”. Для порівняння пригадаймо, що у середньопольську добу освоєння таких номінацій відбувалося шляхом відкидання латинських закінчень *-us* та *-um* та фонетичного і морфологічного (при відкиданні *-um* відбувалася зміна роду з середнього на чоловічий та перехід однієї частини мови в іншу – прикметника в іменник) пристосування цих форм до особливостей польської мови: *imperatyw* < *imperativus* „наказовий спосіб”.

Повністю асимільованими були лексеми, сполонізовані графічно та фонетично, які відмінювалися згідно з особливостями польської словозміни [21]: *partykuła* „невідмінювана частина мови” < лат. *particula* „частка”; *konstrukcja* „синтаксис” < нім. *Konstruktion*, фр. *construction*, лат. *constructio*; *predykat* „присудок” < фр. *predicat* < лат. *praedicatum* „казане”; *dwugłoska* „диграф” < *dwu* „перша частинка складених слів, яка вказує, що те, що представлене у другій частині композиту, виступає два рази чи складається з двох одиниць” + *głoska* „звук” – калька лат. *diphthongus* „дифтонг”; *akcent* „наголос” < лат. *accentus* „наголос”; *osoba* „особа” – калька лат. *persona*.

Помічено також терміни, які вживаються у сучасній польській науковій термінології як інтернаціоналізми. Серед них, наприклад, терміни

фонетичної (*akcent* „наголос” від лат. *accentus*, пор. англ. *accent*, фр. *accent*, нім. *Akzent*, ісп. *acento*, укр. *акцент*, *наголос* [23]; морфологічної (*imperfectum* „імперфект” від лат. *imperfectus* „недосконалий, неповноцінний, недоконаний”, від *im-* „префікс, що означає заперечення, відсутність” і *perfectus* „досконалий, доконаний”, пор. англ. *imperfect tense*, фр. *imparfait*, нім. *Imperfekt(um)*, ісп. *imperfecto*, п. *imperfektum*, *imperfectum*, укр. *імперфект*, біл. *імперфект* [23]; *accusativus* „знахідний відмінок” від лат. (*casus*) *accusativus*, пор. п. *akuzatiwus*, *accusativus*, укр. *акузатив* [23]) та синтаксичної (*subjekt* „підмет, суб’єкт” від лат. *subiectum*, пор. англ. *subject*, фр. *sujet*, нім. *Subjekt*, ісп. *sujeto*, п. *subiekt*, укр. *суб’єкт*, біл. *суб’єкт* [23]) термінологій.

Отже, латинізми складають потужний пласт запозичень у польській науковій лексиці. Більшість із цих термінів були успадковані з попередньої доби, в новопольську ж запозичувалися одиниці на позначення нових понять, що було зумовлене розвитком новий галузей та поглибленням знань у морфології. Освоєння іншомовних лексем набувало нового характеру: вони могли відмінюватися тільки в множині або взагалі не відмінюватися. Використання запозичень поряд із питомими термінами залежало від поглядів того чи іншого науковця.

2.3. Латинізми у складі повсякденної лексики

Термін „дискурс” найчастіше ототожнюється з мовою у вживанні і служить для опису тексту у безпосередньому комунікативному контексті. Саме тому дискурсу належить важлива роль як у окремих науках, так і у різних напрямках лінгвістики, наприклад: у лінгвістиці тексту – для опису способу поєднання речень у єдине, зв’язне за змістом лінгвістичне ціле, яке є більше, ніж граматичне речення; у системній лінгвістиці – для зв’язку лінгвістичної організації дискурсу з окремими системними компонентами

ситуативних типів; у психолінгвістиці – для визначення комунікативних стратегій, якими мовці користуються під час спілкування.

Значення дискурсу може варіюватися від вузького лінгвістичного опису, відповідно до якого дискурс визначається як “зв’язне мовленнєве висловлювання, більше, ніж речення (письмове або усне; належить одному мовцеві або декільком)” [13], до макроконцепцій, у яких робиться спроба теоретичного визначення ідеологічних кластерів – дискурсивних формацій, що систематизують знання і досвід.

Деякі лінгвісти співвідносять поняття дискурсу з текстом. Інші дослідники розрізняють значення цих термінів за методологічною перспективою: текст – матеріальний продукт, дискурс – комунікативний процес.

Можна виділити кілька етапів активного впливу латини на польську мову, зокрема, на формування її побутової лексики. Ці етапи відрізняються інтенсивністю та характером проникнення латинізмів у польську мову.

Перший етап пов'язаний із прийняттям поляками християнства у 966 році, коли ще не існувало польської писемності. Латинські запозичення цього періоду поряд з чеськими та німецькими відносяться до найдавнішого шару запозичень у польській мові. Разом із християнством польський народ сприйняв і високі здобутки західної християнської культури.

На цьому етапі польська мова (переважно через письмові джерела) збагачується насамперед релігійною та науковою латинською термінологією (нерідко – грецького походження, адже Давній Рим багато в чому був головним реципієнтом підкореної ним грецької культури). Проникали латинізми в польську мову як безпосередньо з латинської, так і через чеську, німецьку та інші мови.

Приклади запозичень першого періоду: *anioł* – ангел, *kościół* – костел, *szkoła* – школа, *data* – дата, *tablica* – дошка, *tur* – стіна (слово було засвоєне

за посередництва німецької мови). Письмові пам'ятники цього часу створювалися лише латинською мовою.

Через 170 років – у 1136 р. – у латинських текстах вперше з'являються польські глоси, і лише у 13 столітті – перше речення польською мовою. Основи польської культури закладали іноземці, але вже за короткий час великий вплив на розвиток національної культури почали справляти самі поляки.

Протягом X–XV ст. (т.зв. давньопольський період) латина була офіційною та літературною мовою поляків. За допомогою неї проводили богослужіння, створювали документи, писали книжки, її обов'язково вивчали у школі.

Формуванню літературної польської мови на початковому етапі сприяли католицькі священики, які перекладали християнську літературу з латини польською мовою. У XV–XVI ст. польська мова почала активно витісняти латинську з усіх сфер мовного функціонування, у тому числі вона прийшла до школи, залишаючись там поки що на ролі допоміжної мови.

У цей період не так інтенсивно, як раніше, але все ж таки триває процес запозичення латинської лексики. Він посилюється у XVII. – на поч. XVIII ст. (другий етап активного впливу латини на польську мову) – у зв'язку з відродженням інтересу до культурної спадщини античності, розвитком науки, медицини, літератури, контактами, що почастишали з іншими країнами, активним друкарством.

У літературній польській мові, що формується, ще не було слів для позначення безлічі різних предметів і понять, відтак, існувала гостра необхідність поповнення її словникового фонду лексикою, пов'язаною з теоретичними науковими знаннями, мистецтвом, юриспруденцією і т.ін. Все словникове багатство у цих галузях несла з собою насамперед латинь.

У цей (т.зв. середньопольський) період до польської мови ввійшли такі слова: *dyspozycja* – розпорядження; *edukacja* – виховання, освіта; *forma* –

форма; religia – релігія; termin – термін та ін. Деякі латинізми були засвоєні польською мовою опосередковано, прийшовши з інших мов, наприклад – з італійської: *akwarela – акварель; fontanna – фонтан; gracja – красуня, грація*.

Проникненню та поширенню латинізмів на цьому етапі сприяли освічені «двомовні» поляки, які досконало володіли як рідною, так і латинською мовою. З'явилася тенденція до перемішування, навіть у побутовому мовленні, польських та латинських слів. Дослідники відзначають макаронічний стиль літературної мови тієї доби.

Прикладом проникнення латинської мови в розмовну польську мову можуть служити прислів'я того часу (швидше за все, у такому двомовному вигляді вживані в середовищі освіченої шляхти, про що свідчить дотримання (майже завжди) граматичних норм у вживанні латинських слів у цих фразеологізмах): *dla dwóch kogutów za mało miejsca na jednym stercus* (для двох півнів мало місця на одному гнізді); *dla kota za tantum; dla psa za paucis* (для kota забагато, для собаки замало); *dał Pan Bóg zębu, daje i panem* (дав Бог зуби, дасть і хліб).

Це ж мовне явище (вклинювання латинських слів, причому в їх правильній граматичній формі, у польську, зокрема розмовну, мову) знайшло своє відображення й у історичних романах Г. Сенкевича, наприклад у романі „Вогнем і мечем”.

У текстах Г. Сенкевича відображено перехідний етап у становленні польської мови: латинська мова ще часто перемежується із польською, але деякі латинські слова вже увійшли до польської, стали її частиною. Наведемо два приклади: „...*nie wuznający nżadej religii – religionis nullius, як тувіт wojewoda Kisiel*”. „– ...не сповідували жодної релігії – *religionis nullius, як казав воєвода Кисіль*”;

„*Bardzo to jest delikatne instrumentum, – zauważył na to pan Longin*”. „Це дуже делікатний пристрій, – зауважив пан Лонгін” (лат. *instrumentum* – знаряддя, інструмент, пристрій).

У першому випадку поруч стоять побудована за правилами латинської мови (Gen. sing.) латинська фраза „*religionis nullius*” і латинське запозичення, яке вже стало польським словом *religia*, вимовлене за правилами польської мови – у родовому відмінку жіночого роду із флексією *-i*. У другому випадку поряд з латинським словом *instrumentum* стоїть (узгоджене з ним у роді) латинське запозичення *delikatne*.

Наступна цитата цікава тим, що в ній латинський стійкий вислів не просто входить у контекст польської мови, а тут же поруч пояснюється (майже перекладається) польськими словами: «*Bellum civile to wojna braci*». (Громадянська війна – це війна братів). Офіційне, відсторонене, майже абстрактне латинське *bellum civile* (громадянська війна) стає *війною братів*.

Повернімося до історії польської мови. У XV-XVI ст. зроблено перші спроби її вивчення – видано латинською мовою орфографічні трактати. У XVI–XVII ст., також латинською мовою, видаються граматики польської мови. І лише у XVIII ст. з'являються граматики польською мовою.

З кінця XVIII ст., коли вплив латини на польську мову став слабшати, латинська мова стає переважно джерелом міжнародної лексики, зокрема публіцистичного характеру: *kolizja, generacja, kontakt, radiofonia*. Величезний пласт міжнародної лексики складає міжнародна наукова термінологія: *abrewiacja, absorbent, abstrakcjonizm, adresografia, grawitacja, inseminacja, palatografia, paleobiologia, paleontologia, pigment*.

Деякі латинізми приходять у польську мову з англійської – головного джерела запозичень у сучасній польській мові: *finisz – фініш* (лат. *finis* – кінець), *comfort – комфорт* (лат. *confortare* – зміцнювати; втішати, підбадьорювати), *prezydent – президент* (лат. *praesidens* – очільник, голова).

Скажімо кілька слів і про польську писемність, також тісно пов'язану з латинською мовою. Вона склалася на основі латинського алфавіту, але поступово набула власних рис: латинських літер було недостатньо для передачі всіх польських звуків, тому частину з них почали передавати за

допомогою лігатур (XIV–XV ст.), а з появою у XVI столітті друкарства у польську графіку було внесено елементи діакритики. Мають безпосереднє відношення до запозичених слів, а отже, і до латинізмів та грецизмів, деякі польські орфографічні правила:

1) у всіх іноземних словах на кінці пишеться -ia; але після с, z, s – -ja: *kwestia* – питання, *lekcja* – урок;

2) в іноземних словах пишеться ke, ge: *kelner* – офіціант, *geografia* – географія.

Приділено увагу греко-латинським традиціям і в польській орфоєпії: для греко-латинських запозичень на -yka/-ika, -yk/-ik та деяких інших існує спеціальне правило постановки наголосу: воно в цих словах припадає на третій склад від кінця (*gramátyka* – граматика, *teorétykom* – теоретиками, *uniwérsytet* – університет, *ócean* – океан).

Крім прямих усних та письмових запозичень із латини, для польської мови характерні калькування та семантичні запозичення. Через польську мову багато латинізмів та грецизмів потрапили в українську мову.

В останні десятиліття у зв'язку зі зростанням у Польщі впливу католицької церкви та змінами, що відбулися в політичному та культурному житті країни, у польському суспільстві відродився інтерес до латинської мови, до польсько-латинських здобутків минулого, частіше стали використовуватися латинізми-архаїзми, що майже вийшли з ужитку.

2.4. Латинські крилаті вислови у польській мові

Огляд робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників показує, що з урахуванням термінологічного протиріччя дати дефініцію афористичному жанру виявляється достатньо складним завданням, оскільки афоризм пройшов довгий шлях розвитку, перш ніж набути ознак жанрово-естетичної форми. З одного боку, традиційними є згадки про те, що «не вповні визначені жанрові особливості та межі афористичного жанру, а також не досліджена

його поетика» [7; 9]. З іншого боку, практично в кожній вітчизняній статті з цієї тематики можна знайти цілком чітку і недвозначну дефініцію афористичного жанру, основними ознаками якого є пуантованість форми (витонченість стилю) [7] і специфіка змісту (глибока, справжня думка) [9]. Зауважимо, що конкретний набір специфічних ознак афористичної жанрової форми в різних визначеннях нерідко має істотні відмінності.

Як бачимо, відсутність чіткої жанрової дефініції провокує дослідників зараховувати до афористичного жанру літературні реалії, які не відповідають критеріям цього жанрового феномена.

Той, хто дає визначення афористичному жанру, повинен чітко уявляти наступне: повинні бути сформульовані критерії, які обґрунтовують не тільки приналежність до даного жанру, а й ті риси, що виключають можливість зарахувати той чи інший феномен до жанру афоризмів [8]. Саме тут виникає проблема, бо до жанру афоризму, безперечно, належать тексти, які афоризмами не називаються: фрагменти, нотатки. Водночас, із цього жанру також безперечно виключаються тексти, які в назві мають слово афоризм [10]. У цій парадоксальній ситуації намагаються розібратися багато дослідників. Однак до сих пір ця основна проблема досліджень афористики не вирішена.

Тривалий шлях розвитку афоризму як окремого жанру ставить перед дослідниками наступне питання: чи слід вважати афоризм особливим літературним жанром, як у багатьох дослідженнях, або ж перед нами форма філософування.

На наш погляд, неокресленість жанрових меж афоризму підсилює також досить довільне вживання тих чи інших жанрових найменувань різновидів афоризму в сучасній науковій літературі. Наразі не вироблені єдині критерії, відповідно до яких ці види можна було б диференціювати.

В основу наявних класифікацій дослідники закладають різні принципи. Так, наприклад, класифікація, наведена в Літературному енциклопедичному

словнику [4], з одного боку, будується відповідно до критерію авторства: анонімні афоризми (гноми чи сентенції) – авторські афоризми (апофегми), а з іншого боку, в цій же класифікації простежується тематичний принцип, на підставі якого виділяються, наприклад, хрїї як ситуативно-анекдотичні афоризми і максими як афоризми моралістичні.

Незважаючи на жанрову нез'ясованість афоризму, ми підкреслюємо його універсальність, оскільки афористичний жанр поєднує в собі психологізм роману, сюжетну напруженість новели, вербальну витонченість вірша, глибину філософського трактату, грайливість дитячої лічилки, розмах епічної поеми. Все це виражено в афоризмі в декількох словах. Тому предметом афористичного жанру стає загальне, абстрактне, абстрактне як джерело пояснення одиничного і конкретного. Відповідно, парадоксальна суть афористичного жанру полягає у змістовому і мовному різноманітті, що реалізується на мізерному просторі виразних форм.

Узагальнюючи сказане вище стосовно невизначеності жанрових меж афоризму в сучасній філології, ми стверджуємо, що багато науковців намагаються визначити жанрову специфіку афоризму, але, тим не менше, питання залишається відкритим через відсутність єдиних жанрових меж афоризму і розробки класифікації його видів.

Латинський вплив на польську фразеоматику та афористику виявляється насамперед у пареміографії. Навчання латинської мови полягало, насамперед, у заучуванні стійких висловів, оскільки прислів'я переважно наділені повчальним змістом (напучують, указують на правильні моделі поведінки), всі вони були зручним матеріалом шкільної дидактики.

Так само важливим джерелом латинської фразематики була діяльність Католицької церкви: до Другого Ватиканського собору в літургії використовували латину. У підсумку *adagia* (прислів'я давньоримського та давньогрецького походження) та *proverbia* (прислів'я зі Святого Письма) сформували величезний пласт польської пареміології.

Як відомо, територіальні різновиди польської мови виникли на базі племінних діалектів (мазовшани – мазовецький діалект, малополяни – малопольський, великополяни – великопольський, силезці – силезький). Однак вплив на формування сучасних діалектів мала також літературна польська мова. Її вплив на всіх рівнях мови особливо посилювався після Другої світової війни.

Наявність у говірках польської мови фразематичних кальок із латини слід пояснювати насамперед впливом польської літературної мови, тоді як безпосередній вплив у цьому випадку мало ймовірний, хоча абсолютно виключати його не можна. У переважній більшості випадків взаємодія виглядає так: латинська фразематика → фразематика польської літературної мови → діалектна фразематика. Ми маємо тут справу із зовнішніми запозиченнями (латинська фразематика → загальнопольська фразематика) та внутрішніми (загальнопольська фразематика → діалектна фразематика).

Хронологію запозичень цих латинізмів власне говірками польської мови важко встановити через відсутність вивчення діалектів у минулому. У випадку вивчення цього шару лексики ми можемо розглядати матеріал лише синхронно. На фразематиці латинського походження ґрунтуються насамперед кальки прислів'їв (у цьому випадку не розглядаються напівкальки). У їх межах можна виділити три типи одиниць залежно від їхнього походження:

1) афоризми та фраземи польської мови, що походять із римської античності (міфологія та висловлювання відомих людей);

2) афоризми та фраземи польської мови, що походять із Біблії (Писання, Учення Церкви);

3) афоризми та фраземи польської мови, що походять із середньовічних текстів (література).

Кальки *adagia* були залучені до аналізу із метою зіставлення античних прислів'їв та їх відповідників у різних мовах. Варто звернути увагу на кілька прикладів, які увійшли до польських говірок.

Латинське прислів'я *Invenit interdum caeca columba pisum* має відповідники у багатьох мовах, пор., наприклад: *Trafilo sa ako slepej kure zrno* (словацька мова); *I slepé kuře najde zrno* (чеська мова); *wutrjechić něšto kaž slepa kokoška wački* (верхньолужицька мова); *slepa kura včasih zrno najde* (словенська мова); *Ein blindes Huhn findet auch mal ein Korn* (німецька мова); *Even a blind hen may occasionally pick up a grain* (англійська мова); *Even a blind pig can find an acorn once in a while* (англійська мова); *Sometimes a blind pigeon finds a pea* (англійська мова); *Blind h ne kann og finna eit korn* (норвезька мова); *En blind h ne finder ogs  et korn* (данська мова); *A vegades una gallina cega troba un gra* (каталонська мова); *Akla vista ar  graudu atrod* (латиська мова); *Pime kana leiab vahel ka tera* (естонська мова); *Vak ty k is tal l szemet* (угорська мова).

Це прислів'я також є широко відомим і в різноманітних говірках польської мови, пор.: *Trafilo sie jak ślepy kurze zi rko*; *Trefi sie i ślepy kurze zorko* (цешинська говірка); *Idzie mi o to, jak ślepej kurce o zorko* (цешинська говірка); *Skapało mi jak ślepej kurce zorko* (цешинська говірка); *Przyszeł ku tytu, jak ślepo kurka ku zorku* (цешинська говірка).

Віднаходимо зазначене прислів'я, запозичене із латинської мови, й у кашубських словниках: *To mi sę tak trefiło, jak ślepy k k szy z rko* (кашубська говірка); *t j s j i slep  kura z rko w grzebie* (кашубська говірка); *i slep  kura czasem z rko nal ze* (кашубська говірка).

Однак у цьому випадку мовою, за допомогою якої відбувалося запозичення, могла бути не лише польська, а й німецька. Можна стверджувати, що носії говірок чи польської літературної мови не усвідомлюють іноземне походження цього прислів'я насамперед через те, що

паремія пов'язана із домашніми, сільськими реаліями. Тому вона може сприйматися як споконвічно польське, народне прислів'я.

Настільки ж широкою сферою уживання наділені давні прислів'я *In risu agnoscitur fatuus* (латинська мова) і *Per risum multum poteris cognoscere stultum* (латинська мова), пор.: *За надмірним сміхом ти зможеш пізнати дурня* (українська мова); *Am Lachen erkennt man den Toren* (німецька мова); *Am Lachen und Plarren erkennt man den Narren* (німецька мова); *A fool is ever laughing* (англійська мова); *A fool will laugh when he is drowing* (англійська мова); *Too much laughter discovers fooly* (англійська мова); *Au rire on connaît le fou* (французька мова); *Plus on est de fous, plus on rit* (французька мова); *Es miu frecuente la risa an la boca de necio* (іспанська мова); *É frecuente o riso, na boca de quem não tem siso* (португальська мова); *Dal riso molto conosci lo stolto* (італійська мова).

Відповідником цього латинського прислів'я у польській мові є паремія *Poznać głupiego po śmiechu jego*. Зустрічаються й інші її варіанти: *Poznać głupiego po czynach jego* і *Poznać głupiego po słowach jego*. Перша зі згаданих одиниць зустрічається також у говірках польської мови, переважно у скороченій формі, пор.: *Poznać głupigo po śmiechu* (цешинська говірка).

Асоціація «сміх=дурість» відповідає за мотивацію в цілій низці фразеологічних та афористичних одиниць польської мови, пор.: *Niy ta jak głupimi, śmieje sie, nie wiy czutu* (цешинська говірка), а також порівняння: *śmiać się jak głupi do sera, śmiać się jak głupi piwu / placku / do jajecznicy / do klusek / do wątroby; śmiać się jak głupi do kołacza; śmiać się jak sroka do sera; śmiać się jak szkapa do owsa; śmiać się jak Filip na jelito* (цешинська говірка).

Останній варіант використовується в говірках польської мови в Цешинській Силезії (тобто на територіях, де польська мова взаємодіє із чеською) і відображає запозичення із чеської мови, пор.: *smát se jako Filip na jelito* (чеська мова); *smát se jako Honza na jelito* (чеська мова), *usmívat se jako Honza na jelito* (чеська мова). Слід додати, що в чеській мові ім'я Гонза

функціонує і як позначення дурної людини, пор.: *být jako hloupý Honza; stát jako Honza; tvářit se jako hloupý Honza*.

Часто взаємозв'язок польських паремій з латинськими є набагато складнішим. Давньогрецьке прислів'я *Bous epì glottes* перейшло в латину як *Bos in lingua* (дослівно: «бик у мові») і було використане для визначення людини, яка не хотіла визнавати в суді свою провину. У Середньовіччі на основі цього прислів'я з'явився анекдот про суддю, якого хотіла підкупити одна із сторін, подарувавши йому бика. Інша сторона вирішила підкупити дружину судді, подарувавши їй корову. У результаті при ухваленні рішення суддя прийняв бік другої сторони, пояснюючи своє рішення тим, що корова забороняє бичу говорити.

Цей анекдот було перекладено польською мовою, а в 1530 році було зафіксоване прислів'я *Bieda temu domowi, gdzie krowa doboda wołowi*.

У говірках польської мови, окрім номінальної дійової особи в афоризмах та пареміях, наявні ще й варіативні, наприклад: *Bieda takim dworowi, kaj rozkazuje krowa wołowi* (цешинська говірка). Семантичний та синтаксичний аналіз: «погано там, де ролі перевернуті», сходять не лише до опозиції «Бик – Корова», але й до опозиції «Півень – Курка», пор. словацьк. *Nešťastný taký dom býva, kde kohút mlčí a sliepka spieva; Nešťastný taký dom býva, kde kohút mlčí a sliepka kričí; Nešťastný taký dom býva, kde kohút kotkodáka, a sliepka kikiríka* або «чоловік – жінка», адже йдеться саме про цю опозицію, пор.: *Bieda w tej chałupie, w której baba chodzi w gaciach* (підгалицька говірка), *Beda tomu domu, kde chlap nosí kytl'u, a žena gate; Beda tomu domu, kde chlap nosí kytl'u a žena nohavice; Beda tomu domu, kde muž nosí praslicu a žena palicu*.

Скороченими формами цього прислів'я, основа якого запозичена польською мовою із латини, будуть: *chłop chodzi w sukni, a baba w galotach* (цешинська говірка); *chłop chodzi w spódnicy, a baba w galotach* (силезька говірка); *tam chłop chodzi w spódniku, a białka w buksach* (кашубська говірка).

Можливим є обмеження виключно вказівкою на чоловіка – *[ktoś] chodzi w babskiej koszuli* (келецька говірка). Критика чоловіка у фразеології приписує йому жіночі риси, дії або характеристики, себто знецінює його, пор.: *[ktoś] nadaje sie [do czegoś] (jak) do macania kur* (келецька говірка); *[komuś] pasuje kury macać, a nie [robić coś]* (польська літературна мова).

До польської історії та політики увійшов крилатий вислів Юзефа Хлопіцького: *Im kury macać, a nie rewolucję robić*, який Юзеф Пілсудський трансформував таким чином: *Wam kury szczać prowadzać, a nie politykę robić*.

Біля ста польських фразем біблійного походження, що прийшли в польську мову із латини, були описані у дослідженнях Станіслава Козяри, словниках Яна Годиня та Анни Коморницької. До Євангелія від Матфія: «Бережіться хибних пророків, які приходять до вас у овечій шкірі, а всередині – вовки хижі», сходить фразема: *lupi in vestimentum ovium* (латинська мова), яка відома, очевидно, в усіх європейських мовах, пор.: *wilk w owczej skórze* (польська літературна мова); *vlk v ovčom rúchu* (словацька мова); *vlk v beránčím rouše* (чеська мова); *вовк в овечій шкурі* (українська мова); *вук у јагњећој кожи* (сербська мова); *volk v ovčji koži* (словенська мова); *Wolf im Schafspelz* (німецька мова); *wolf in sheep's clothing* (англійська мова); *ulv i fåreklær* (норвезька мова); *ulv i fårakläder* (шведська мова); *loup déguisé en agneau* (французька мова); *lobo con piel de oveja* (іспанська мова); *lupo con la pelle dell'agnello* (італійська мова); *lobo em pele de cordeiro* (португальська мова); *A farkas gyakorta juhborbe öltözik* (угорська мова). Ця інтернаціональна, біблійна за своїм походженням фразема, природно, з'явилася й у говірках польської мови, пор.: *wilk w owcy skórze*.

До Книги Ісуса Навина: «Щойно народ почув голос труби, то заволав гучно, й обрушилася стіна до свого фундаменту» сходить фразема *trąba jerychońska* (польська літературна мова). У польській літературній мові зазначений вираз уживається для характеристики безпорадної, бездарної, і, що найважливіше, приземленої людини. Натомість, у келецькій говірці ця

фразема набуває іншого значення: вередлива дитина. Вказана фразема функціонує й у інших мовах, пор.: *trúba jerichovská* (словацька мова); *Jerichove trúby* (словацька мова).

Покликанням до середньовічної байки (у польському народному варіанті її записав Оскар Кольберг), а точніше, до її дотепного завершення є прислів'я *Quod non potest diabolus, mulier evincit*. У байці розповідається про те, як стара за диявольський мішечок з грошима посварила люблячу подружню пару.

Окрім польської мови *Gdzie diabeł nie może, tam babę pośle* (польська мова) та її говірок *Ka diabeł ni może, tam babe pośle* (загальнодіалектна польська норма), це прислів'я функціонує й у інших мовах, пор.: *Kde čert nič nemôže vykonať, to pošle (postrčí) starú babu* (словацька мова).

Середньовічне латинське прислів'я *Merito hunc manducant sues, qui se miscet inter furfures* у варіанті з образом цуценят *Hunc catulus comedet, qui se cum furfure miscet* відома також і в польській літературній мові *Kto się z plewami miesza, tego świnie zjedzą* (польська літературна мова), і в кашубській говірці: *Jak wpadniesz w drank, to cę swinie zjedzą* (кашубська говірка); *Chto s swiniami légá, teho swinie zjedzą*, і в решті говірок польської мови, пор.: *Nie lyź miyndzy plewy, bo cie świynie zežeróm* (цешинська говірка); *Kto się miesza między plewy, tego świnie zjedzą* (цешинська говірка); *Dać się z plewami, to i świnie zjedzą* (келецька говірка); *Nie miesáj sie z plowami, bo cie świnie zjedzom* (підгалицька говірка); *Kto sie miésá w plewy, tego świnie zjedzą*.

Таким чином, латинсько-іншомовні (і функційні у говірках) фраземи та афоризми польської мови переважно не є результатом впливу античної культури, Церкви чи Середньовіччя, а належать до „натуральної фразеології”, до якої відносять фразеологізми, що виникають у різних мовах незалежно один від одного, тобто є фразеологічними універсаліями.

3. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ ЛАТИНІЗМІВ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Переклад латинізмів у складі художніх текстів

Важливим моментом для польсько-українського перекладу є неспіввідносність статусу у двох лексичних системах запозичених лексем. Якщо запозичення, особливо латинізми, в польській мові сприймають як достатньо органічну її частину, то в українській вони мають виразний відбиток офіційно-ділового або наукового мовлення. Тому в українських перекладах текстів художніх потрібно дуже обережно використовувати українські еквіваленти до латинізмів – у першу чергу. Поза необхідністю зберегти можливий офіційний, науковий колорит фрагментів художнього тексту для латинізмів варто віднаходити типові для українського вжитку слова. Так, як перекладацьку помилку розцінює Л. Бублейник переклад фрагменту польського есею Ч. Мілоша „Piesek przydrożny”: *Gdybym choć był przekonany, że nie istnieje nic prócz wielkiej ilości <...> wzajemnie niekomunikowalnych wrażeń i obrazów!* / *Коли б я хоч був переконаний, що не існує нічого, крім великої кількості <...> взаємно некомунікованих вражень та образів!*

Розглянемо особливості перекладу латинізмів у складі художніх текстів на прикладі роману „Ogniem i Mieczem” Г. Сенкевича, в якому особливу функцію виконують запозичення-латинізми застарілого типу. Їх використано і в авторському тексті (для передавання колориту епохи, подекуди – для творення піднесеного, урочистого забарвлення), і у мовленні персонажів, в останньому випадку – як засіб характеротворення. В епоху, яку змальовує Г. Сенкевич, вживання іншомовних слів (особливо латинізмів) було ознакою освіченості польської шляхти, демонстрацією вищості її щодо плебсу, і цю реальність відобразив у висловлюваннях героїв роману Г. Сенкевич. Згадану своєрідність мовлення героїв роману зберіг перекладач. Автор роману подає

тлумачення латинізмів у позатекстових примітках. Такий підхід до використання латинізмів забезпечує і привнесення за їх допомогою архаїчного забарвлення, і зрозумілість текстів для читачів [54, с. 42-49]. Наведемо приклади.

1. — *Ale wybacz waszmość pan, żet mi naprzód powinnej nie złożył dzięki za **auxilium** i skuteczny ratunek, który mnie od tak nagłej śmierci wybawił* [84, с. 7]. / — *Проте вибач мені, ваша милость, що я як слід не подякував тобі за **auxilium** i успішний порятунок, які мене від такої наглої смерті визволили* [38, с. 5]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Auxilium” (łac.) — „помос”.

2. ... *przezwisekiem **Miserere mei**, który od dwóch tygodni obłożnie chorował i był bez nadziei życia...* [84, с. 49] / ... *прозваного "Miserere mei" , котрий ось уже два тижні тяжко нездужав і на тонку прях...* [38, с. 48] У позатекстових примітках подано тлумачення: „Miserere mei” (łac.) — „зми́луй się nade mną”.

3. *Kniaź Wasyl, przez straszliwy **error** sprawiedliwości ludzkiej skazany na utratę gardła i mienia...* [84, с. 30] / *Князь Василь, через страшну **error** правосуддя людського засуджений на втрату майна і життя...* [38, с. 27] У позатекстових примітках подано тлумачення: „error” (łac.) — „błąd, pomyłka”.

4. *Pomnijcie tedy, że **patientia** Rzeczypospolitej już wyczerpana i miecz wisi nad głowami waszymi* [84, с. 91]. / *Не забувайте тоді, що **patientia** Речі Посполитої уже вичерпано і меч висить над головами вашими* [38, с. 93]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Patientia” (łac.) — „cierpliwość”.

Подекуди автор перекладу все ж уникає використання латинізмів, замінює їх українськими відповідниками:

1. — *W ręku tych, co waści **salwowali*** [84, с. 6]. / — *У руках тих, хто вашу милость **урятував*** [38, с. 5]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Salwowali” (z łac.) — „uratować, wybawić”.

2. — *Taki był ordynans, od którego odstąpić mi się nie godzi* [84, c. 8]. / — *Такий був наказ, від якого відступати мені не гоже* [38, c. 7]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Ordynans” (z łac., daw.) — „rozkaz”.

3. ... *a jadę do Kudaku, do pana Grodzickiego, któren tam jest przelożonym nad prezydium i do którego jegomość hetman wielki wysłał mnie z listami* [84, c. 8]. / ... *a їду в Кодак, до пана Гродзицького, командувача тамтешнього гарнізону, до якого мене його милость великий гетьман послав із листами* [38, c. 7]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Prezydium” (z łac. *praesidium*) — „straż, zbrojna załoga”.

4. *Sąsiad to zły, mości namiestniku, który substancję mi zniszczył, z włości mnie ruguje, syna mi zbił — i ot — widziałeś waść, tu jeszcze na szyję moją nastawał* [84, c. 8]. / *Сусіда в мене лихий, добродію наміснику, він і маєток мій знищив, і з хутора виганяє, і сина мого побив, і от — сам, ваша милость, бачив — зі світу мене хоче звести* [38, c. 7]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Substancja” (z łac.) — „rzecz, przedmiot, obiekt materialny”; tu: „majątek”.

5. — *Noszę, i tak mi dopomóż Bóg, jako innych rekursów przeciw wrogom moim szukać już nie będę* [84, c. 8]. / — *Нощу, і нехай допоможе мені Господь, бо іншої управи на ворогів своїх я більше не шукатиму* [38, c. 7]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Rekurs” (z łac.) — „odwołanie, ucieczka”; tu: „sposób rozwiązania problemu”.

6. *Pan Skrzetuski długo deliberowa.* [84, c. 9]. / *Пан Скиетуський надовго замислився* [38, c. 8]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Deliberować” (z łac.) — „rozmyślać, rozważać coś, zastanawiać się”.

7. *Chodziło tu po głowie, że to może jaki potężny banita, który, wyrokiem ścigany, chronił się w Dzikie Pola...* [84, c. 9] / *Йому спадало на думку, що цей чоловік, можливо, якийся славетний вигнанець, котрий*

сховався від вироку в Дикому полі... [38, с. 8] У позатекстових примітках подано тлумачення: „Banita” (z łac.) — „człowiek skazany na wygnanie”. 8

8. — *Modestia to twoja tak mówi, która jest męstwu równa* [84, с. 10]. / — *Скромність це в тобі говорить, котра така ж, як і твоя відвага* [38, с. 8]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Modestia” (łac.) — „skromność”.

9. ... *cóż dopiero **adolescencja**, która mając przed sobą wiek długi, na większą liczbę przygód trafić musi!* [84, с. 10] / .... *що ж тоді казати про **молодість**, яка, маючи попереду вік довгий, зіткнеться з куди більшими випробуваннями!* [38, с. 8] У позатекстових примітках подано тлумачення: „Adolescencja” (z łac.) — „młodość, wiek młodzieńczy”.

10. *Żołnierza takiej **eksperiencji** w wojskowych rzeczach nie masz może w całej Rzeczypospolitej* [84, с. 11]. / *Такого **досвідченого** у ратній справі вояка не знайдеш, либонь, і в усій Речі Посполитій* [38, с. 10]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Eksperiencja” (z łac.) — „doświadczenie”.

11. *Może też Chmielnicki zełgał i zwykłych łotrzyków na służ starostki kreował, by swoje krzywdy tym mocniej **afirmować*** [84, с. 13]. / *А можливо, Хмельницький збрехав і звичайнісіньких лиходіїв за старостиних слуг видав, щоб іще дужче на кривдах своїх **наголосити**?* [38, с. 11] У позатекстових примітках подано тлумачення: „Afirmować” (z łac.) — „potwierdzić”.

12. — *Nie wylewaj waćpan wina! — powtórzył z przyciskiem pan Skrzetuski, który dziwną jakąś **awersję** uczuł do tego podstarościego od pierwszego spojrzenia* [84, с. 13]. / — *Не розхлюпуй, добродію, вина! — із притиском на кожному слові повторив Скишетуський, з першого погляду відчувши страшенну **огиду** до підстарости* [38, с. 12]. У позатекстових примітках подано тлумачення: „Awersja” (z łac.) — „niechęć”.

3.2. Переклад латинізмів у складі професійних, офіційно-ділових текстів

Професійна і офіційно-ділова мови до певної міри протиставляються загальноживаній мові, хоча словниковий запас беруть саме з неї. Перекладання вузькогалузевих термінів, загальноживаних та загальнонаукових, загальнотехнічних слів має свою специфіку. Сучасна мова науки і техніки висуває до термінів кілька вимог. Найважливіші з них:

1) термін має відповідати граматичній структурі відповідної мови: так, в українській термінології словотвірний афікс *-it-* (*-um-*) передає значення „запалення” (*панкреатит, цистит*), що також характерно для латинської мови, а в польських відповідниках використовується термінологічне стійке словосполучення (*zapalenie trzustki, zapalenie pęcherza*);

2) термін має бути системним: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення;

3) для терміна характерна дефінітивність: кожний науковий термін має дефініцію (визначення), яка чітко окреслює, обмежує його значення:

артерія – судина, якою кров, збагачена киснем, рухається від серця до різних частин тіла;

arteria – naczynie krwionośne, które odprowadza krew z serca do narządów;

4) термін має прагнути до однозначності у межах своєї терміносистеми: якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається;

5) для термінології певної галузі, сфери не характерна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню (хоча повністю уникнути синонімії термінів у межах певної терміносистеми важко);

б) терміни експресивно нейтральні.

Пошук терміна-відповідника у мові перекладу має починатися з аналізу поняття, яке виражає іншомовний термін. Цей аналіз може підказати, яке слово треба вжити на позначення певного поняття.

Здійснюючи переклад, потрібно перевіряти ретельно терміни обох мов за словниками, довідниками тощо, не покладаючись на бажання скалькувати (перекласти буквально) термін мови оригіналу [54, с. 64-67].

Розглянемо приклади перекладу:

- в юридичній термінології:

1) *Kodeks niniejszy reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi* [76, с. 11]. / Цей **Кодекс** регулює цивільно-правові відносини між фізичними та юридичними особами.

2) *Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową* [76, с. 15]. / **Споживач** – фізична особа, яка вчиняє з підприємцем правочин, безпосередньо не пов'язаний з його підприємницькою чи професійною діяльністю.

3) *Umowa może być zawarta w drodze aukcji albo przetargu* [76, с. 32]. / Договір може бути укладено шляхом **аукціону** або конкурсу.

4) *...uczestni, którego oferta została wybrana, może żądać zapłaty podwójnego wadium albo naprawienia szkody* [76, с. 33]. / ... учасник, пропозицію якого обрано, може вимагати сплати подвійної **застави** або компенсації збитків.

5) *Sankcje za niezachowanie przepisanej formy* [76, с. 35]. / **Санкції** за недотримання встановленої форми.

6) *Prokura powinna być pod rygorem nieważności udzielona na piśmie* [76, с. 11]. / **Комерційна довіреність** повинна бути видана в письмовій формі під страхом недійсності.

7) *Użytkownik obowiązany jest zachować substancję rzeczy oraz jej dotychczasowe przeznaczenie [76, s. 77]. / Користувач зобов'язаний зберегти суть предмета та його поточне призначення.*

- у біологічній термінології:

1) *Nie można wykluczyć, że w toku dalszej ewolucji nastąpi skurczenie małych palców i stóp... [74, s. 14] / Не виключено, що в ході подальшої еволюції відбудеться скорочення мизинців ніг ...*

2) *...wysyłają komunikaty nie do mózgu, lecz do komórek dwubiegunowych, neuronów umiejscowionych bliżej środka oka [74, s. 146]. / ...вони посиляють повідомлення не в мозок, а в біполярні клітини, нейрони, розташовані ближче до центру ока.*

3) *Siatkówka kręgowców zawiera dwa typy receptorów: pręciki i czopki [74, s. 149]. / Сітківка хребетних містить два види рецепторів: палички та колбочки.*

4) *Percepcja wysokości dźwięku w korze mózgowej [74, s. 191]. / Сприйняття висоти звуку в корі головного мозку.*

5) *Według teorii regeneracji główna funkcja snu polega na umożliwieniu organizmowi... [74, s. 284] / Відповідно до теорії відновлення, основна функція сну полягає в тому, щоб дозволити організму...*

6) *Sen REM pełni zapewne jakąś funkcję biologiczną [74, s. 285]. / Швидкий сон, ймовірно, виконує певну біологічну функцію.*

- в офіційно-ділових текстах:

1) *Kancelaria łac. sred. cancellaria, cancelaria „urząd, biuro, kancelaria” – канцелярія.*

2) *Notariusz łac. notarius „sekretarz” – нотаріус.*

3) *Dokument łac. documentum „przykład, wzór; lekcja, nauka; pokaz” – документ.*

4) *Artykuł łac. articulus „człon” – стаття.*

5) *Akt łac. actum „dokument” – акт.*

- 6) *Oryginal* łac. *orīginālis* „існуючий на початку; аутентичний” – *оригінал*.
- 7) *Numer* łac. *numerus* „лічба” – *номер*.
- 8) *Statut* z łac. *statūtum* (to, co) „postanowione” > „postanowienie” – *статут*.
- 9) *Regulamin* łac. *rēgula lina*; „prawidło” – *регулямін*.

3.3. Методи і прийоми навчання перекладу текстів різних функціональних стилів

При розробці комплексу вправ для формування іншомовної комунікативної компетентності має враховуватись триетапна система вивчення текстового матеріалу, де виділяють етап ознайомлення з новими лексичними одиницями, етап автоматизації дій студентів із новими лексичними одиницями на рівні словоформи, вільного словосполучення або фрази, та етап автоматизації дій студентів із новими лексичними одиницями на понадфразовому рівні.

Розглянемо основні інструменти, за допомогою яких викладач може організувати дистанційне навчання на заняттях з лінгвістичних дисциплін у ЗВО.

Робота з текстом – один із найпоширеніших методів, який добре підходить і для формату дистанційного навчання. Слід відмовитися від репродуктивних форм роботи, замінюючи їх самостійною пізнавальною діяльністю студентів. Це особливо актуально для роботи у форматі дистанційного навчання, коли ресурси Інтернету представляють численні функції, призначені для здійснення дослідження.

Робота з текстами при вивченні лінгвістичних дисциплін у форматі дистанційного навчання має бути побудована таким чином, щоб мотивувати студента до самостійного пошуку. Текст не повинен містити прямих відповідей на питання. Потрібно обирати чи складати для використання при

вивченні лінгвістичних дисциплін у форматі дистанційного навчання такий текст, який передбачає роботу з інформацією: виділення головного, самостійне узагальнення, оцінка, отримання в результаті нового інформаційного продукту – висновків. Такі завдання називають продуктивними, і вони становлять основу дистанційного навчання лінгвістичних дисциплін у ЗВО.

Навчання в дистанційному форматі передбачає активізацію креативних здібностей студентів, тому особливої актуальності набувають творчі методи роботи. Ефективним творчим способом є написання есею.

Есей – літературний жанр, прозовий твір невеликого обсягу та вільної композиції, що передбачає вираження вражень та міркувань автора з конкретного приводу чи предмета. Студентам можна запропонувати теми творчих робіт на вибір. Важливо, щоб вони були оригінальними, стимулювали фантазію, образне мислення та дозволяли переосмислити інформацію з нових позицій, провести паралель між подіями минулого та сучасністю.

Можлива форма роботи – написання есеїв-роздумів на певну тему на вибір студента. Можна запропонувати тему, стосовно якої не можна дати однозначну відповідь, щоб студенти запропонували різні погляди, думки.

У форматі дистанційного навчання необхідно організовувати колективні форми роботи. Для цього можна скористатися платформою, що дозволяє здійснювати онлайн-спілкування.

Одним із найефективніших методів колективної роботи при вивченні лінгвістичних дисциплін у форматі дистанційного навчання є навчальні дискусії. Головна мета проведення навчальних дискусій – розвиток критичного мислення студентів, формування їхньої комунікативної культури.

Навчальна дискусія ґрунтується на діалозі, будується не просто на почергових висловлюваннях, питаннях та відповідях, але на зверненні студентів один до одного, стимулює ініціативність студентів. В умовах

вимушеної ізоляції, коли студенти відчувають гострий дефіцит спілкування з однолітками, такий метод набуває особливої актуальності, хоча вимагає використання особливих платформ, на яких можна організувати колективну дискусію.

Ефективним методом у форматі дистанційного навчання є створення галереї образів. Зазначений метод дає змогу повною мірою скористатися ресурсами мережі Інтернет для підбору відповідних візуальних матеріалів. До галереї образів може бути внесений будь-який наочний матеріал: фотографії, ілюстрації, репродукції картин, фотографії музейних експозицій.

Галерею образів при вивченні лінгвістичних дисциплін у форматі дистанційного навчання доцільно оформити у вигляді презентації, де кожен кадр супроводжуватиметься короткою інструкцією. Складання анотацій до презентації допоможе закріпити теоретичні відомості з відповідних тем та краще осмислити матеріал.

Дистанційний формат навчання можна ефективно використовувати при вивченні лінгвістичних дисциплін для проведення віртуальних екскурсій. На даний момент багато інтернет-ресурсів надають можливість здійснювати віртуальні подорожі містами світу, зокрема, тими із них, які розташовані в країні іноземної мови, що вивчається, відомими культурними об'єктами тощо.

Прикладом ефективного вивчення польської мови на заняттях з іноземної мови у ЗВО може стати робота з відеолекціями у виконанні носіїв мови у процесі формування інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти. Йдеться про роботу зі студентами, які вже мають достатній рівень іншомовної комунікативної компетентності для сприйняття неадаптованого мовлення носіїв мови. Використання відеолекцій у виконанні носіїв мови може значно прискорити процес формування компетентності в іншомовному мовленні з огляду на можливість комбінації різних способів (слухового й зорового) подання матеріалу як зразка, а також забезпечення

умов для використання студентами виучуваної мови в змодельованих ситуаціях реального іншомовного спілкування шляхом організації студентських конференцій.

Останнім часом освітні відеолекції набули широкого застосування із освітньою метою по всьому світу внаслідок власної доступності, захопливим ідеям та сучасним актуальним темам, що проголошуються спікерами зазначеної ініціативи. Зарубіжні дослідники відзначають характерні особливості освітніх відеолекцій, які здатні задати новий вектор усьому навчальному процесу.

По-перше, у швидкозмінних умовах освітнього середовища освітні відеолекції забезпечують доступ до актуального, сучасного контенту, що належить до різних галузей знання, та виконують місію поширення цінних, унікальних ідей. Такі відеоматеріали демонструють здатність мотивувати студентів та ініціювати в них інтерес до вивчення нових тем, пробуджуючи ентузіазм до неперервного навчання, задовольняючи спрагу до пізнання, забезпечуючи особистісне зростання, прагнення до набуття нового досвіду тощо.

По-друге, ці виступи можуть бути охарактеризовані з точки зору дискурсивного аналізу. Вони визначаються як новий популяризаторський гібридний жанр, що посідає проміжну позицію між університетською лекцією, презентацією до виступу на конференції та телевізійним документальним фільмом.

По-третє, використання освітніх відеолекцій у процесі вивчення польської мови у закладі вищої освіти надає широке поле для риторичного аналізу. Застосування такого засобу, як зазначені відеоматеріали, дозволяє відповісти на питання, яким чином досягається ефективність комунікації, які презентаційні навички та вміння використовуються спікером під час виголошення того чи іншого виступу.

Використання можливостей освітніх польськомовних лекційних відеоматеріалів в умовах змішаного навчання іноземної мови робить цей спосіб подачі навчального матеріалу привабливим як для студентів, так і для викладачів, з огляду на такі його характеристики:

- наочність, структурованість матеріалу;
- відсутність перевантаженості деталями;
- знайомий і дружній інтерфейс;
- простота у використанні;
- актуальний, автентичний матеріал, що дозволяє розвинути необхідні мовні навички;
- самостійне / індивідуальне навчання.

Освітні польськомовні відеолекції сприяють розширенню світогляду студентів, розвивають навички аудіювання, читання, критичне мислення, а також творчий потенціал студентів та готовність до співпраці.

Під час формування іншомовної комунікативної компетентності необхідно дотримуватись принципів навчання, що визначають вимоги до навчального процесу в цілому та його складників. Тому вважаємо доцільним виокремити шляхи реалізації принципів навчання під час формування вмінь монологічного мовлення студентів на основі освітніх польськомовних відеолекцій.

Принцип комунікативного навчання польської мови пропонуємо реалізовувати шляхом переважного використання викладачем комунікативних й умовно-комунікативних вправ, вправ із рольовим компонентом (студенти можуть виконувати ролі слухачів і учасників конференцій), організації викладачем студентських міні-конференцій, залучення студентів до обговорення результатів їх проведення.

Принцип інтегрованого навчання видів мовленнєвої діяльності й аспектів мови може бути реалізовано шляхом аналізу змістового наповнення й мовних засобів прослуханих доповідей, а також активізації в пам'яті

студентів мовленнєвих одиниць, що вивчаються на першому етапі формування польськомовної комунікативної компетентності у ЗВО.

Принцип домінуючої ролі вправ рекомендуємо реалізовувати шляхом виконання вправ на перегляд доповідей, їх обговорення в групі, висловлювання власних думок щодо почутої інформації, укладання монологічного висловлювання відповідно до певної комунікативної теми.

Принцип використання автентичних навчальних матеріалів реалізується шляхом відбору у якості зразка монологічних висловлювання доповідей носіїв стандартної польської вимови.

Принцип розвитку автономності студентів пропонуємо реалізовувати шляхом надання майбутнім учителям можливості обирати тему власного висловлювання, здійснювати самостійний пошук інформації, яка необхідна для підготовки виступу, виконувати вправи на рефлексію й самокорекцію.

Принцип професійної орієнтації процесу навчання монологічного мовлення польської мови рекомендуємо реалізовувати шляхом виконання вправ на аналіз монологічних висловлювань інших студентів з їх подальшою корекцією й наданням рекомендацій щодо удосконалення змістового й мовного наповнення прослуханих доповідей.

Підвищення ефективності навчання іноземної мови вимагає коректного відбору навчального матеріалу. З урахуванням принципів навчання іноземної мови, а також запропонованих нами шляхів їх реалізації ми виділяємо такі критерії відбору польськомовних освітніх медіалекцій, що можуть бути використані у якості зразка монологічного висловлювання: автентичність (виступи мають бути продюзовані носіями стандартної польської вимови); кореляція теми виступу й програми підготовки студентів у ЗВО; відповідність змістового й мовного наповнення обраної доповіді рівню розвитку польськомовної комунікативної компетентності студентів, їхньому інтелектуальному розвитку, потребам й інтересам; професійна спрямованість

(використання виступів, які відображають різноманітні аспекти майбутньої професійної діяльності студентів).

Усі переваги польськомовних освітніх відеолекцій переоцінити складно. Студенти в ході вивчення іноземної мови стають свідками повсякденного життя реальних людей, що досягли успіху, отримують можливість переміщення світом, пізнаючи інші культури й занурюючись у обговорення актуальних глобальних проблем.

Тематика польськомовних освітніх відеолекцій є найрізноманітнішою – від медицини та філософії до мистецтва й сучасних технологій. Відтак, перегляд цих відеоматеріалів не залишає студентів байдужими. Сукупність зазначених чинників слугує емоційним, мотиваційним поштовхом до опрацювання представленої інформації, надання їй оцінки із подальшим обговоренням.

Варто зазначити, що в останні два десятиліття сучасні спеціалісти у галузі викладання іноземних мов визнають важливість ознайомлення студентів із автентичними матеріалами. По-перше, це інспіроване тим, що вони є легкодоступними для студентів і подають точний приклад того, як мова використовується носіями або людьми, для яких польська не є рідною мовою.

По-друге, слова і висловлювання у мовленні останніх використовуються у природних умовах, тобто студенти мають справу з живою мовою. Коли студенти зустрінуться з подібними ситуаціями в житті, у них буде більше шансів досягти успіху в неформальній, особистій комунікації. По-третє, такі матеріали відрізняються неофіційністю, соціальною спрямованістю та поширеністю [9].

У цьому відношенні польські освітні відеолекції можуть повноправно вважатися автентичними завдяки тому, що промовці не просто читають скрипт, який був написаний для них кимось, як часто буває з неавтентичними текстами, а діляться з аудиторією особистим досвідом, що захоплює ідеями,

бажаннями та надіями. Оскільки польська мова використовується в різних сферах – діловій, науковій, - це саме ті можливі ситуації спілкування, які максимально наближені до життєвих.

Таким чином, перегляд польських освітніх відеолекцій дає можливість почути людей, які розмовляють польською з різними акцентами. Цей факт може надавати більше впевненості тим, хто вивчає польську мову, і формувати в них усвідомлення того, що вони не повинні бентежитися або боятися неідеально говорити нею.

Як відомо, у контексті сучасної освіти педагог стає „активним співучасником процесу пізнання, що забезпечує смисловий колообіг” [4]. Від нього залежить грамотний та підтримувальний супровід навчального процесу. У зв'язку з цим використання ресурсу польських освітніх відеолекцій вимагає встановлення критеріїв відбору виступів та певного алгоритму роботи з організації навчання.

Зупинимося детальніше на цих умовах. Від мовного рівня студентів та цілей навчання залежатиме вибір відповідного виступу з великої „бібліотеки”.

Польськомовні освітні відеолекції повинні бути піддані критичному розгляду викладачем. Часто вони характеризуються динамічністю, містять спеціалізовану лексику та висвітлюють непрості теми. Тому слід добирати такі теми, які доповнюють матеріал навчальних посібників або подають протилежний погляд на ту чи іншу проблему. Студентам (особливо на початковому етапі вивчення мови) легше сприймати інформацію із вивченої теми, ніж опанувати новою за допомогою відео.

Важливим аспектом у виборі відповідної лекції вважається визначення мовного рівня виступів. Цілком припустимо, щоб викладач самостійно визначав складність відеоматеріалу для своїх студентів, враховуючи їхні навички аудіювання та рівень занурення у ту чи іншу тему.

Можна також використовувати окремі сайти для оцінювання змісту лекції. Хоча і не можна покладатися на їхню стовідсоткову достовірність, все ж можна методом порівняння скриптів до відео визначити зручність читання тексту. Так, наприклад, оцінити рівень викладу тексту можна за допомогою програми Lexile [13].

Наразі немає узагальнювального зв'язку між європейською системою володіння іноземною мовою (CEFR) та показниками складності тексту. Ми залучаємо приблизну кореляцію зазначених систем, установлену на основі сумарних результатів іспитів TOEFL по відношенню до системи Lexile [19].

Примірний взаємозв'язок CEFR та показників складності тексту відеолекції представлений у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Примірний взаємозв'язок CEFR та показників складності тексту відеолекції

Рівень	Показники
A1	0 L - 620 L
A2	180 L - 910 L
B1	705 L - 1210 L
B2	1000 L - 1370 L
C1	1290 L - 1400 L
C2	1405 L - 1595 L

Тривалість лекції відіграє значну роль у сприйнятті та розумінні студентами запропонованого відеоматеріалу. На початковому етапі використання відеоматеріалів польськомовних лекцій, коли не вповні знайома тема (або така, що розкривається з іншого ракурсу) може містити у своєму змісті певні труднощі для сприйняття, виступ доводиться прослуховувати двічі (під час перегляду в аудиторії), тому бажано обрати

відеоматеріали із виступами таких спікерів, які вкладаються із виголошенням своїх промов швидше, ніж за шість хвилин.

Більшість викладачів послуговуються ресурсами польськомовних відеолекцій для перегляду й роботи з навчальним відео, проте цим можна не обмежуватися й адаптувати скрипти для додаткового читання в межах певної теми. Зауважимо, що в нашій роботі наведені приклади орієнтовані саме на перегляд відеоматеріалів, а не на читання.

Далі здійснимо розгляд алгоритму роботи з польськомовними відеолекціями. Зупинившись на тій відеолекції, яка є найбільш доречною для вивчення окремої теми, викладач повинен сформулювати та запропонувати студентам до виконання низку вправ, що відображають зміст лекції, котра є опертям для засвоєння нової інформації.

Робота з польськомовними відеолекціями передбачає три етапи: переддемонстраційний, демонстраційний та постдемонстраційний. Розглянемо та проілюструємо на прикладах реалізацію кожного з них.

I. Із метою розвитку навичок аудіювання та читання фокус завдання, що передує переглядові відео або ознайомленню із текстом, повинен бути скерований стосовно активізації наявних у студентів знань та виконання ними роботи з вокабуляром, який повинен у подальшому забезпечувати розуміння матеріалу. У цьому полягає суть переддемонстраційного, або передтекстового (у випадку роботи зі скриптами польськомовних відеолекцій) етапу.

На кожному етапі роботи над матеріалом відеолекції студент отримує конкретні завдання. Так, наприклад, під час роботи найперше може бути використане таке завдання: за назвою лекційного відеоматеріалу висловити припущення стосовно його змісту.

Студенти виявляють інтерес до теми та налаштовуються на її сприйняття завдяки обговоренню питань загального характеру, випереджальному розгляду змісту лекції з опертям на світлини, зміст

короткої біографії спікера та подальшим відповідям на запитання стосовно тих цінностей та ідей, які він сповідує.

Для ознайомлення із новою лексикою, представленою у польськомовних відеолекціях, можна запропонувати студентам перелік слів із дефініціями, або ж сформулювати завдання на відповідність лексичної одиниці (або виразу) його визначенню, або ж дібрати синоніми до активного вокабуляру. Більш доречним, на наш погляд, буде використання другого варіанту, адже він не пропонує готові відповіді, а змушує студентів думати, розвиває когнітивні здібності.

II. Демонстраційний етап перегляду польськомовних відеолекцій передбачає конспектування змісту лекції в різних формах. Так, студенти мають записувати основні факти, ідеї, відомості, що стосуються змісту відеолекції.

На цьому етапі студентам можна запропонувати такий тип завдання:

Знайдіть латинізми, які звучать у розглянутій відеолекції.

Для концентрування уваги студентів на значущих ключових ідеях викладачеві необхідно формулювати відповідні запитання, що передбачають відповідь, наприклад, у формі твердження true / false. Проілюструємо зазначену тезу.

Нам також видається актуальним використання вправи, в ході якої студенти мають заповнити пропуски, у тому разі, якщо рівень їх володіння мовою є співвідносним із рівнем intermediate. Так, указуючи часові проміжки звучання обраного уривку, можна запропонувати студентам пропуски в реченнях польською мовою.

Для створення подібних завдань можна звернутися й до генератора тестів, який дозволяє складати тести, покликані заповнити пробіли у зв'язному тексті [10].

III. На завершальному постдемонстраційному етапі роботи може бути організована дискусія, що стосується опрацьованої проблематики. Вона може

бути проведена як в усній формі, так і в письмовій (у цьому випадку йдеться про виконання домашнього завдання).

На цьому етапі здійснюється перевірка того, наскільки студенти зрозуміли зміст та окремі конкретні аспекти відеолекції. Студентам може бути запропоновано низку питань за змістом

Систематизуємо узгодження типів запропонованих вправ із етапами роботи з відеоматеріалами (Таблиця 3.2.)

Таблиця 3.2.

Комплекс вправ для формування іншомовних умінь під час вивчення іноземної мови

№	Етап	Види вправ
1	Попередній (переддемонстраційний)	<ul style="list-style-type: none"> - передбачення змісту виступу за його назвою; - передбачення змісту виступу за ключовими словами; - передбачення змісту виступу за ілюстративним матеріалом; - передбачення лексичного наповнення виступу; - встановлення відповідності між ключовими словами / словосполученнями та визначеннями / синонімами.
2	Демонстраційний	<ul style="list-style-type: none"> - перегляд виступу та ідентифікація основної думки; - перегляд виступу й ідентифікація ставлення мовця до предмету висловлювання; - перегляд виступу та встановлення відповідності між структурними компонентами висловлювання й частинами

		<p>тексту виступу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - перегляд виступу й визначення хронологічного порядку описаних подій; - перегляд виступу й розпізнавання з'єднувальних елементів; - перегляд виступу й класифікація виділених у тексті виступу з'єднувальних елементів; - перегляд виступу й висловлення власного враження щодо предмету доповіді.
3	Завершальний (постдемонстраційний)	<ul style="list-style-type: none"> - перегляд частини виступу та її переказ; - перегляд частини виступу та її імітація; - перегляд частини виступу й укладання власних міні-монологів на схожу тему; - укладання власного висловлювання; - аналіз власного висловлювання; - аналіз висловлювань інших студентів та укладання рекомендацій стосовно їх удосконалення; - корекція та вдосконалення власного виступу з урахуванням результатів самоаналізу та рекомендацій інших студентів; - виступ на міні-конференції в форматі TED.

Отже, для навчання українських студентів особливого значення набуває формування у них навичок перекладу польських текстів, які містять латинізми, польською мовою. Належність тексту до того чи іншого стилю визначає певні особливості перекладу. У художніх текстах латинізми є маркерами забарвлення історичного, інтелектуального тощо. Як правило, перекладачі прагнуть зберегти подібні маркери, але їх чисельність заважає

повноцінній рецепції художнього тексту, оскільки у польській мові значно більше латинізмів перебуває у загальному вжитку, носіям української мови багато з них є семантично затемненими. Українські перекладачі, змушені наводити їх значення латинізмів у примітках або ж замінювати латинізми українськими лексемами.

При перекладі текстів наукових, професійних, офіційно-ділових основними прийомами перекладу термінів-лексем, що не мають прямих відповідників, слугують логічний розвиток, описовий переклад, генералізація. При перекладі термінів-словосполучень основними прийомами є калькування, конкретизація, смисловий рохвиток, експлікація. Згадані особливості перекладу термінів стосуються перекладу термінів латинського походження.

У процесі навчання філологів-полоністів особливої ваги набуває формування фахових компетентностей, що дозволяють здійснювати адекватний переклад текстів різних функціональних стилів. Набуттю цих компетенцій сприяють різноманітні завдання, пов'язані з виконанням письмових завдань, що здійснюються у форматі індивідуальної, колективної роботи. Однією з ефективних форм навчання є робота з відеолекціями, що дає можливість моделювання ситуацій реального іншомовного спілкування.

ВИСНОВКИ

Найдавнішими і найчисельнішими в польській мові є латинські лексичні запозичення. Перші латинізми з'явилися у середньовічній польській мові, вони були пов'язані переважно з релігійною лексикою. Від XVI ст. до 2-ї пол. XVIII ст. їхня кількість збільшувалася, пізніше їхня уживаність зменшилася, що, ймовірно, пов'язано з використанням французької мови. Багато латинізмів часто через їхню етимологію називають латино-грецькими запозиченими словами. Латина панувала в наукових, церковних і освітніх колах, особливо в єзуїтських школах.

Треба підкреслити, що знання мови в Речі Посполитій обмежувалися представниками вищих верств знаті. Латинські запозичення збільшили абстрактний, спеціалізований та переважно термінологічний словниковий запас.

Запозичення з латини найдавніші та одні з найчисленніших у польській мові. Вони наявні в юридичній, медичній, науковій, освітній, професійній, архітектурній і церковній термінології.

За підсумками проведеного дослідження можна відзначити, що польська релігійна лексика демонструє значну насиченість латинськими запозиченнями. До числа найбільш позначених впливом латинізмів тематичних груп релігійної лексики в польській мові належать назви осіб – членів орденів, служителів Церкви та людей наближених до неї тощо. Другу за величиною групу слів становлять запозичення, пов'язані з проведенням богослужінь та літургії – обряди, меси, читання молитов тощо. До цієї групи належать також слова, що вживаються на позначення різних дій і процесів. Також в контексті запозичень із латини доречним є розгляд таких тематичних груп польської релігійної мови, як назви релігійних течій, вірувань, поглядів, доктрин, наукових теорій; назви церковних книг, молитовних збірників, давніх манускриптів, релігійних текстів тощо.

Латинізми складають потужний пласт запозичень у польській науковій лексиці. Більшість із цих термінів були успадковані з попередньої доби, в новопольську ж запозичувалися одиниці на позначення нових понять, що було зумовлене розвитком новий галузей та поглибленням знань у морфології. Освоєння іншомовних лексем набувало нового характеру: вони могли відмінюватися тільки в множині або взагалі не відмінюватися. Використання запозичень поряд із питомими термінами залежало від поглядів того чи іншого науковця.

Латинський вплив на польську фразеоматику та афористику виявляється насамперед у пареміографії. Навчання латинської мови полягало, насамперед, у заучуванні стійких висловів, оскільки прислів'я переважно наділені повчальним змістом (напучують, указують на правильні моделі поведінки), всі вони були зручним матеріалом шкільної дидактики.

Так само важливим джерелом латинської фразематики була діяльність Католицької церкви: до Другого Ватиканського собору в літургії використовували латину. У підсумку *adagia* (прислів'я давньоримського та давньогрецького походження) та *proverbia* (прислів'я зі Святого Письма) сформували величезний пласт польської пареміології.

Латинсько-іншомовні (і функційні у говірках) фраземи та афоризми польської мови переважно не є результатом впливу античної культури, Церкви чи Середньовіччя, а належать до «натуральної фразеології», до якої відносять фразеологізми, що виникають у різних мовах незалежно один від одного, тобто є фразеологічними універсаліями.

Розвинуті польсько-українські контакти передбачають активність процесів перекладу текстів, що належать до різних функціональних стилів сучасної мови. Прийоми перекладу щодо текстів різних стилів можуть відрізнятися. Латинізми у художніх текстах є маркерами забарвлення історичного, інтелектуального тощо. Як засвідчує аналіз перекладів польських текстів українською мовою, перекладачі прагнуть зберегти подібні

маркери, але їх чисельність заважає повноцінній рецепції художнього тексту, оскільки у польській мові значно більше латинізмів перебуває у загальному вжитку, носіям української мови багато з них є семантично затемненими. Тому українські перекладачі, використовуючи у перекладі латинізми, змушені наводити їх значення у примітках. Інший шлях – заміна латинізма українською лексемою.

При перекладі текстів наукових, професійних, офіційно-ділових особливої уваги заслуговують безеквівалентні терміни. На думку фахових перекладачів, переклад термінів вимагає спеціальних знань у відповідній сфері, їх нестачу потрібно компенсувати консультаціями з експертами тієї чи іншої сфери. Ускладнюють процес перекладу термінів, як правило, багатозначність або самого терміна, або його складових. Як засвідчує аналіз, основними прийомами у перекладі термінів-лексем, що не мають прямих відповідників, слугують логічний розвиток, описовий переклад, генералізація. При перекладі термінів-словосполучень основними прийомами є калькування, конкретизація, смисловий рохвиток, експлікація. Згадані особливості перекладу термінів стосуються перекладу термінів латинського походження.

У процесі навчання філологів-полоністів особливої ваги набуває формування фахових компетентностей, що дозволяють здійснювати адекватний переклад текстів різних функціональних стилів. Набуттю цих компетенцій сприяють різноманітні завдання, пов'язані з виконанням письмових завдань, що здійснюються у форматі індивідуальної, колективної роботи. Однією з ефективних форм навчання є робота з відеолекціями, що дає можливість моделювання ситуацій реального іншомовного спілкування.

Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні проблем латинських запозичень у польській та українській мовах.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : монографія. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 1997. 176 с.
2. Баш Л. М. Дифференциация термина “заимствование”: хронологический и этимологический аспекты. *Вестник Московского университета*. Серия 9. Филология. 1989. С. 22–34.
3. Беженар І. С. Фразеологічна номінація віку у світлі концепції мовної картини світу. *Нариси досліджень у галузі гуманітарних наук в педвузі*. Горлівка : ГДППМ, 1997. С. 206–213.
4. Беляева С. А. Изменение стилистических характеристик как показатель степени семантической ассимиляции заимствованного слова. *Филологические науки*. 1984. № 2. С. 78–80.
5. Беляева О. М. Професійно орієнтоване навчання латинської мови студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (класичні мови) . Київ, 2011. 23 с.
6. Бойко Н., Миронова В. Українсько-давньогрецько-латинський словник. Київ : Видавництво-поліграфічний центр „Київський університет”, 2012. С. 315.
7. Бондаренко А. В. Некоторые наблюдения над немецкими заимствованиями в современном английском языке. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. Серия Гуманитарные науки. 2010. № 600. С. 40–45.
8. Войцева О. А. Водогосподарська лексика польської мови: від давнини до сучасності. Чернівці : Букрек, 2010. 424 с.
9. Войцева О. А. Деякі аспекти адаптації іншомовних термінів у польській мові (на матеріалі водогосподарської лексики). *«О сколько нам*

открытий чудных...». Матеріали к 80-летию со дня рождения Д. С. Ищенко. Одесса : Одесский национальный университет, 2012. С. 18–22.

10. Войцева О. А. Джерела вивчення номінації польської лексики водного господарства (XV–XVI ст.). *Мова : Науково-теоретичний часопис*. 2005. № 10. С. 96–99.

11. Войцева О. А. Динамічний характер мотивації в судноплавній термінології польської та інших слов'янських мов. *Сборник в чест на проф. д-р Ангел Давидов* : матеріали от Международна научна конф. (13–14 декамври 2002 г., Велико Търново). Велико Търново, 2002. С. 355–365.

12. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття: дис...канд.філол.наук: 10.02.04. Київ, 2003. 270 с.

13. Губич В. В. Латинські запозичення у складі польської мовознавчої термінології середньопольської доби. *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : слов'янський збірник*. Одеса, 2016. Вип. 20. С. 176–194.

14. Губич В. В. Назви частин мови у граматиках польської мови (кінець ХVІІІ – 30-ті–40-ві роки ХХ ст.). *Професійна іноязычна подготовка специалистов в вузе : опыт, проблемы, перспективы* : сборник науч. статей. Брест, 2015. С. 7–12.

15. Губич В. В. Номінація граматичної категорії роду в граматиках і словниках польської мови ХVІ–І пол. ХХ ст. *Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса, 2017. № 27. С. 124–129.

16. Губич В. В. Об'єктивні чинники формування та стан граматичної термінології в польській мові на початку ХVІ–80-х роках ХVІІІ ст. *Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати – 2016* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 37–38.

17. Губич В. В. Польська лінгвістична термінологія в тримовному словнику М. А. Троца. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ, 2016. Вип. 29. С. 36–43.
18. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
19. Девкин В. Д. Обновление лексики. *Лексика и лексикография*. 2001. Выпуск 12. 141 с.
20. Демський М. Т. Системні зв'язки в сфері фраземіки. *Мовознавство*. Київ, 1991. № 2. С. 36–43.
21. Добродомов И. Г. Заимствование. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 158–159.
22. Журавлев А. Ф. Иноязычное заимствование в русском просторечии (фонетика, морфология, лексическая семантика). *Городское просторечие*. Москва: Наука, 1984. С. 102–120.
23. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу): дис.... канд. філол. наук :10.02.15. Львів, 2002. 197 с.
24. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд.», 2007. 219 с.
25. Заніздра Н. О. Явище синонімії в українській термінології. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2008. Випуск 2 (49). Ч. 2. С. 7–10.
26. Заніздра Н. О., Заніздра В. В. Проблема мотивованості наукового терміна. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2007. Вип. 2. Ч. 1. С. 98–102.
27. Колесников А. О. Парадигмологія української мови: теоретичні питання. Ізмаїл: «ІРБІС». 2020. 204 с.

28. Колесников А. О. До обґрунтування терміна “синтагматична парадигматика” щодо граматичної категорії числа. *Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту*. Ізмаїл, 2001. Вип. 10. С. 143–146.
29. Колесников А. О. Сучасна українська мова: вступ до морфології, іменник, прикметник: Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету. Ізмаїл, 2003. 80 с.
30. Кононенко І. Семантико-стилістична трансформація українізмів у польській мові. *Вісник Прикарпатського університету ім. В.Стефаника. Філологія*. Т. 44-45. Івано-Франківськ, 2015. С. 24–30.
31. Кононенко І. Українська та польська мови : контрастивне дослідження. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 808 с.
32. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. Москва: Наука, 1968. 208 с.
33. Латинізми в сучасній польській мові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inyaz.bobrodobro.ru/5191>
34. Латинізми в сучасній польській мові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studentlib.com/chitat/diplom-98649-latinizmi_v_suchasniy_polskiy_movi.html
35. Латинські крилаті вислови. URL : <http://www.pinaх.com.ua/krylati-vyslovy/latina/>.
36. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні та концептуальні картини світу*. Київ, 2002. Вип. 7. С. 307–315.
37. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект. Львів : ЛІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
38. Литвиненко Є. Вогнем і мечем. Генрик Сенкевич. 571 с.

39. Масюк Ж. Семантико-стилістичний потенціал теонімів у творах Й. Г. Струцюка про долю холмщаків. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. С. 180–189.
40. Мозгунов В. В. Вплив російської та української мов на формування злочинного жаргону польської мови. *Слов'янський збірник*. Вип. 5. Одеса, 2000. С. 151–154.
41. Піддубна Н.В. Теоніми бог, господь, отець у «Щоденнику» Олександра Довженка. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Випуск 659. Романо-слов'янський дискурс. С. 97–100.
42. Попик Н. Латинські запозичення в українській мові. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*: збірник наукових праць. Хмельницький, 2022. Випуск дванадцятий. У друці.
43. Попик Н. Латинські запозичення в польській мові. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2022. Випуск 11. С. 174–180.
44. Рибачок С. М. Латинська мова для студентів-юристів : навч. посіб. Тернопіль, 2012. 190 с.
45. Селіванова О. О. Метафора в лінгвістичній термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. ІХ. С. 58–66.
46. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава : Довкілля–К, 2008. 712 с.
47. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія : стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2001. Вип. ІV. С. 3–8.
48. Сімонок В. П. Джерела збагачення лексичного складу мови. Зап. з загальної лінгвістики: *Зб. наук. праць Одеського держ. ун-ту*. Одеса: ОДУ, 2001. Вип. 4. С. 57–63.

49. Сімонок В. П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу: автореф. дис... докт. філол. наук. Харків, 2002. 36 с.
50. Сімонок В. П. Розширення семантичної структури запозичених слів. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. Т.2, №5. С. 96–99.
51. Скорейко-Свірська І. П. Освоєння англomовних запозичень в українській науково-технічній термінології: автореф. дис... канд. філол. наук. Нац. Ак. Наук. Ін-т укр. мови. Київ, 2009. 23 с.
52. Смецкой А. И. О некоторых внутренних тенденциях развития лексики в связи с проблемой заимствования. *Вопросы романо-германской филологии*. 1975. Т. 54 (157). С. 97–121.
53. Совтис Н. М. Українські лексичні запозичення в польській літературній мові: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Київ 2005. 22 с.
54. Станіславова Л. Л. Стилiстика художнього тексту : навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. Хмельницький, ХмЦНП, 2013. 350 с.
55. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Видавничий центр КНЛН, 2003. 388 с.
56. Струганець Ю. Б. Процес іншомовних запозичень у футбольній лексиці сучасної української мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 57. С. 116–120.
57. Тимошук Р. П. Лінгвістична термінологія у польській мові : лексикографічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2012. 19 с.
58. Тожиєва В. В. Лінгвістична термінологія польської мови в діахронному аспекті (середньопольська та новопольська доба). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії)

за спеціальністю 10.02.03 „Слов’янські мови” (035 Філологія). Київ, 2019. 213 с.

59. Тожиєва В. В. Роль описових граматик, підручників і словників у формуванні лінгвістичної термінології польської мови. *Мова і культура*. Київ, 2018. Вип. 21. Т. 6 (195). с. 336–343.

60. Тожиєва В. В. Семантична та структурна специфіка лінгвістичної термінології польської мови у XVI–I пол. XX ст. *Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур* : Пам’яті академіка Леоніда Булаховського. Київ : „Освіта України”, 2018. Вип. 34. С. 70–78. 195

61. Томіленко Л. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.

62. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2005. 18 с.

63. Хайнц А. Латинська мова : навч. посіб. Переклад із польської мови Кобякова О. М., Кобякової І. К. Суми : Сумський державний університет, 2020. 143 с.

64. Хауген Э. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике*. Москва, 1972. Вып. 6. С. 344–382.

65. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу : монографія. Харків : Константа, 2005. С. 9–20.

66. Шевченко Л. Л., Томіленко Л. М. Мотиваційні основи та базові моделі семантичного процесу термінологізації (на матеріалі словника української мови в 20-ти томах). *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 76–85.

67. Bąk P. Gramatyka języka polskiego. Warszawa : Wyd-wo Wiedza Powszechna, 2004. 508 s.

68. Bartmiński J. Język w kontekście kultury. Współczesny język polski / pod red. J. Bartmińskiego. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. S. 13–22.

69. Dubisz S. Słownictwo pochodzenia ukraińskiego we współczesnej polszczyźnie. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. 15-16. Warszawa, 2003. S. 409–417.
70. Fałowski A. Wyrazy ukraińskie w najnowszej leksykografii polskiej. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. T. III-IV. Kraków, 1995. S. 209–237.
71. Felber H., Bubin G. Teoria i praktyka terminologii. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. 332 s.
72. Gajda S. Wprowadzenie do teorii terminu. Opole : Wyższa Szkoła pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, 1990. 145 s.
73. Gubych V. Geneza polskich nazw przypadków i ich kodyfikacja w gramatykach i słownikach doby średniopolskiej i nowopolskiej. *Słowianie. Kultura. Język : Wybrane zagadnienia z języków, literatur i kultur słowiańskich i germańskich*. Szczecin, 2018. S. 26–35
74. Kalat J. W. Biologiczne podstawy psychologii. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PAN, 2006. 614 s.
75. Katolo A. J. Podręcznik łaciny kościelnej. Lublin : Wydawnictwo JUT, 2022. 628 s.
76. Kodeks cywilny / pod red. Zając K. Warszawa, 2021. S. 11–77.
77. Krukowska S. Łacina jako środek komunikowania treści związanych z osiągnięciami współczesnej myśli technicznej. Warszawa : Wszechnica Polska Szkoła Wyższa, 2017. S. 35–40.
78. Kulik J. Zapożyczenia w języku polskim. URL : <https://slowodaje.pl/zapozyczenia-w-jezyku-polskim-cz-1/>.
79. Lukszyn J., Zmarzer W. Podstawy teoretyczne terminologii. Warszawa : KJS, 2001. 189 s.
80. Minikowska T. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w. Warszawa, Poznań, Toruń: PWN, 1980. 172 s.

81. Popowska-Taborska H. Z rozważań nad leksykalnymi związkami kaszubsko-ukraińskimi. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ: Наукова думка, 1994. С. 174–178.
82. Rytter G. Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne wpolszczyźnie XVII wieku. Łódź, 1992. 172 s.
83. Safarewicz J. Wpływ łaciński na system gramatyczny polszczyzny. *Symbolae Polonicae in honorem Stanisłai Jodłowski*. Wrocław, 1972. 234 s.
84. Sienkiewicz H. Ogniem i mieczem. URL : <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ogniem-i-mieczem.pdf>. 477 s.
85. Słownik wyrazów obcych / pod red. Tokarskiego J. Warszawa, 1987.
86. Wietrzykowski P. Słownik polsko-łacińsko-grecki. URL : <http://voc.wietrzykowski.net/VOC.%20plg.pdf>
87. Wójcik U. O neosemantyzacji zapożyczeń łacińskich we współczesnej polszczyźnie (na wybranych przykładach). *Acta Universitatis Lodziensis*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. S. 151–163.